

Pau Vila, íntim. Retalls biogràfics privats (1918-1939)¹

Josep Oliveras Samitier

Universitat Rovira i Virgili

josep.oliveras@urv.cat

Resum

Es pretén analitzar el període de la vida de Pau Vila (1881-1980) comprès entre 1918 i 1939 mitjançant un enfocament biogràfic que posa l'èmfasi en aspectes vitals de caràcter íntim i privat. Es parteix de la base que tot el que ja se sap sobre la producció, el pensament i la carrera acadèmica del destacat geògraf no es pot deslligar d'aquests altres aspectes fonamentals, poc coneguts i més aviat inèdits, que aquí s'estudien en profunditat. La metodologia emprada es basa sobretot en la recerca en el Fons Pau Vila dipositat a l'Institut Cartogràfic i Geològic de Catalunya. El treball se centra en qüestions familiars, socials i ideològiques. Aquestes darreres es refereixen a la política en general i al seu catalanisme en particular.

Paraules clau: biografia, vida privada, Pau Vila, Geografia, catalanisme.

Resumen: *Pau Vila, íntimo. Recortes biográficos privados (1918-1939)*

Se pretende analizar el período de la vida de Pau Vila (1881-1980) comprendido entre 1918 y 1939 mediante un enfoque biográfico que pone el énfasis en aspectos vitales de carácter íntimo y privado. Se parte de la base que todo lo que ya se sabe sobre la producción, el pensamiento y la carrera académica del destacado geógrafo no se puede desligar de estos otros aspectos fundamentales, poco conocidos y más bien inèdits, que aquí se estudian en profundidad. La metodología empleada se basa sobre todo en la investigación en el Fondo Pau Vila depositado en el Instituto Cartográfico y Geológico de Cataluña. El trabajo se centra en cuestiones familiares, sociales e ideológicas. Estas últimas se refieren a la política en general y a su catalanismo en particular.

Palabras clave: biografía, vida privada, Pau Vila, Geografía, catalanismo.

---

1. Agraixo les atencions rebudes de Carme Montaner i Anna M. Casassas per regirar els papers de Pau Vila continguts al fons documental dipositat a l'Institut Cartogràfic i Geològic de Catalunya; igualment, les observacions efectuades a una versió més àmplia d'aquest article realitzades per Jesús Burgueño, Francesc Nadal, Enric Mendizábal i Valerià Pauil. El finançament d'aquesta recerca ha anat a càrrec del propi autor en compliment de les obligacions d'un professor universitari.

Abstract: *Pau Vila, Intimate. Private Biographical Clippings (1918-1939)*

The article intends to analyse the life of Pau Vila (1881-1980) between 1918 and 1939 through a biographical approach that emphasises vital aspects which are intimate and private. The paper assumes that everything that is already known about the production, thought and academic career of the outstanding geographer cannot be separated from these lesser-known and largely unpublished fundamental aspects, which are studied in depth here. The methodology primarily relies on research in the Pau Vila Fund deposited at the Cartographic and Geological Institute of Catalonia. The work focuses on family, social and ideological issues. The latter refers to politics in general and his Catalanism in particular.

Keywords: Biography, private life, Pau Vila, Geography, Catalanism.

* * *

1. Biografies i memòries

Aquest article té per objectiu analitzar una etapa de la vida del geògraf Pau Vila i Dinarès (1881-1980), un dels fundadors i primer president de la Societat Catalana de Geografia. L'estudi cobreix bàsicament la mateixa etapa que el llibre d'Oliveras (2021),² on es presentaven la seva formació i actuació com a geògraf del 1918 al 1939, així com les seves obres; alhora, s'hi donaven a conèixer accions oblidades i es corregien determinades dades equivocades de la seva biografia.

El mateix títol d'aquest article fa referència a què tracta de coses privades, algunes d'elles interiors i profundes del geògraf, com les referides a la família o a les idees i creences. Es tracta d'uns fets que tenen la seva importància, però que solen romandre preterits. Henri Bergson, segons Soulez i Worms (2002), en unes instruccions que va donar als seus biògrafs, els mencionava que no feia falta que esmentessin la família, perquè no li importava a ningú. Per contra, diferents autors que han estudiat les històries de vida d'una personalitat, indiquen que no es pot separar una obra realitzada per un intel·lectual de la seva vida particular. En efecte, Dosse (2007, p. 387) subratlla que en una biografia convé evitar fer com si l'obra i la vida "estiguessin separades per parets, ni tampoc reduir-les a un sol nivell" (traducció personal).

Anna Caballé, directora de la Unitat d'Estudis Biogràfics de la Universitat de Barcelona, ha publicat unes regles per escriure una biografia. En elles exposa que cal reunir una quantitat d'informació rellevant i conèixer detalls

---

2. De fet, a Oliveras (2021) s'ha trobat posteriorment alguna dada errònia. N'hi ha alguna de tipogràfica; per exemple, a les p. 12 i 13 Haggert no apareix ben escrit. Alhora, algunes de contingut són les següents: p. 71, el Joan Soler ha de ser Joan Oller; p. 106, Elice Colin no era la filla d'Armand Colin, sinó Elicio Colin (1874-1949), probablement de la família de l'editor, geògraf, professor al liceu d'Orleans i responsable bibliogràfic del *Bulletin de l'Association de géographes français*; p. 142, la universitat esmentada és la de Lieja, no la de Lovaina; i p.144, Daniel Faucher acollí Pau Vila a casa seva de Tolosa, però no el Marc-Aureli, sense l'esposa, que només hi passà per retrobar-se amb el pare.

relacionats entre altres coses amb les motivacions, els diners, els pares, els fills, la família, els ideals, etc.: “tot allò que pertany pròpiament a la vida íntima de l'ésser humà és d'interès per al biògraf i objecte del seu relat” (Caballé, 2012, p. 42-44; traducció personal). Així, creu que la vida privada és l'ocasió per valorar la coherència moral d'un individu i comprovar la relació entre la seva dimensió pública i la privada.

Al seu torn, Manel Garcia, en una ressenya sobre l'obra de Diògenes Laerci,³ defineix la biografia com segueix:

“[U]n gènere literari que es defineix per la seva indiscreció, per la llibertat del biògraf de no explicar tan sols allò que convé d'explicar (això ja ho fa l'hagiografia), de no dir només allò que convé de dir, de no callar sobre allò que sovint el biografat voldria silenciar o que fos oblidat. La bona biografia té la virtut d'acostar-nos a les vides de persones amb els seus llums i ombres.” (Garcia, 2003, p. 5)

La biografia, sigui de tota una vida o solament referent a una època determinada, i d'acord amb l'esmentat Diògenes, tracta l'obra del biografat o biografiada, les seves teories i posicionaments davant determinats temes, però també els seus amors, el seu comportament marital i/o parental, fortunes i penúries, així com costums normals i estranys.

També cal tenir molt present en aquest gènere el context polític i social de l'època. Hauser (1976) va posar èmfasi en la relació que ha de tenir tota obra cultural i artística amb les condicions socials, econòmiques i polítiques de cada època, sense les quals és difícil poder entendre una biografia. En sentit semblant s'expressa Bourdieu (1986, p. 69-72), quan l'entén com un recorregut, un camí, una carrera, amb les seves cruïlles i els seus obstacles. Ara bé, aquesta cursa es fa en un espai social i cal tenir en compte aquest context, que és com “evocar un viatge (la vida) sense tenir en compte el paisatge” (traducció personal). Levi (1989, p. 1330), en tractar de les biografies, creu que tenir en compte el context històric és molt important ja que ajuda a explicar la personalitat individual; i al revés, la vida d'una persona ajuda a entendre el context d'una època.

Més enllà d'aquestes primeres consideracions, convé referir Garcia Ramon *et al.* (1992, p. 23) quan, basant-se en Buttimer (1983), sostenen que les autobiografies ajuden a aclarir aspectes fonamentals de la història de la Geografia, ja que el sentit geogràfic o “consciència corogràfica” pot tenir arrels en experiències de la vida del personatge en relació amb la seva infància, els llocs viscuts, els esdeveniments i la gent que va conèixer. Són tots aquests trets clau en les biografies, siguin totals o solament retalls biogràfics.

En el cas que ens ocupa, ja existeixen algunes referències prèvies com ara Albet (1975), Iglésies (1981), Rovira (1989) o Tort (2004), ja revisades per Oliveras (2021: 47-48, 65). Alhora, cal remarcar la importància per entendre l'obra de Pau Vila del treball de Lluch i Nel-lo (1983), que és l'edició dels documents de l'Arxiu de la Ponència de la divisió territorial (1931-1936). En totes

3. Filòsof grec del segle III de la nostra era que va escriure sobre les vides i obres dels grans filòsofs de l'era clàssica.

elles ja s'han remarcat aspectes com la professió de mestre, la seva formació en l'excursionisme científic o les estades a Ginebra, Bogotà i Grenoble. Ara bé, en aquest treball es posarà èmfasi en la personalitat de Pau Vila, a través d'aspectes íntims de la seva vida i allunyats pròpiament de l'obra geogràfica. Partim de la base que, sense el coneixement d'aquests trets, és difícil entendre completament el geògraf i la seva obra. En fi, no es pretén escriure una biografia completa, però sí oferir claus en els termes indicats per a uns anys determinats —com ja s'ha dit, del 1918 al 1939—, tot i que hi poden haver algunes referències a anys anteriors i posteriors.

Escriure una biografia —o, com aquí, escriure'n una part— no és pas fàcil, perquè difícilment s'hi poden copsar les múltiples vessants d'una personalitat. També intentar escatir el que pensava de determinats fets o esdeveniment és encara més difícil. Fontana (2019) feia referència a l'autobiografia de Mark Twain, on aquest considerava que amb els actes i les paraules d'un personatge només s'aconseguia arribar a la fina crosta visible del seu món, mentre que la massa del que una persona és, està molt amagada.

El punt de partida metodològic és el que Brown (2002) anomena la investigació extensiva. Consisteix a intentar recollir tot tipus de materials relacionats amb les opinions, actituds, prejudicis, valors, estils de vida i comportaments, entre d'altres. Això és el que s'ha fet a través dels papers personals del Fons Pau Vila (FPV) dipositat a l'Institut Cartogràfic i Geològic de Catalunya, que comprèn diferents documents dels anys analitzats (cartes, postals, notes, factures, targetes, retalls de premsa, etc.). Igualment s'ha recorregut a la premsa de l'època i a algunes entrevistes amb magres resultats, tal com s'expressa a Oliveras (2021). A més, s'han llegit les biografies i resums biogràfics existents —tal com ja s'ha ressenyat—, així com entrevistes editades en revistes i periòdics amb molta posterioritat (Oliveras, 2021, p. 10).

En el món de la Geografia les biografies breus tendeixen, en general, a reproduir part del seu currículum acadèmic. Moltes d'elles apareixen en llibres d'homenatge o com a articles en revistes, amb motiu de la desaparició dels biografats. Per part de deixebles o col·legues hi poden haver ampliacions i variacions que poden comentar aspectes determinats de la vida i/o afegir comentaris a les obres més notables. En aquest sentit, l'Institut d'Estudis Catalans publica semblances de membres que han mort, alguns dels quals s'han referit a geògrafs, i en aquest mateix sentit a l'antiga pàgina web de la Societat Catalana de Geografia hi consten breus textos de naturalesa similar.⁴

No obstant, els currículums acadèmics generalment són molt unidireccionals, i en diferents casos poden ser inflats o arrodonits. Poc se sap d'altres facetes dels personatges, com ara aficions, amistats, lectures, família, malalties, conflictes universitaris i molts altres temes que poden ajudar a comprendre les vicissituds i actituds del biografat, per exemple, per què es va dedicar a uns

4. Anomenada "Obrador obert", disponible encara a <https://seg.iec.cat/> (consultat 24/06/2023).

temes i no a uns altres. Als Estats Units es va editar per Gould i Pitts (2002) un llibre d'autobiografies de geògrafs, en què consten les visions de la seva trajectòria personal d'autors contemporanis de renom com ara Brian Berry o David Harvey. Un any després es va editar un llibre amb biografies dels considerats pioners entre 1784 i 1812 de la geografia nord-americana, malgrat que la major part d'ells no n'havien estudiat, de Geografia (Smith i Vinning, 2003). El llibre seguia l'exemple de l'obra de Dickinson (1969) sobre els creadors de la Geografia moderna. Tres anys després es publicava un llibre de biografies dels geògrafs considerats pioners, entre els quals hi havia Halford Mackinder i Andrew J. Herbertson (Gilbert, 1972). Aquests exemples van ser seguits per França, on hi trobem Allemand (2007), en què es demana a alguns dels geògrafs i geògrafes més destacats sobre com els va venir la vocació professional o els estudis realitzats, entre d'altres aspectes. Pel que fa a la Geografia del gènere, existeix igualment a Nord-Amèrica un llibre dedicat a biografies de dones considerades geògrafes, tot i que la majoria d'elles han estat especialitzades en altres disciplines (Eppinga, 2001). És curiós que en els anteriors llibres no es fan gaire referències al context familiar i menys al paper del seu company o companya de vida, aspectes que resulten rellevants. Si a Economia, Marçal (2016) s'ha plantejat encertadament qui li feia el sopar a Adam Smith, potser que intentem saber qui l'hi feia als geògrafs preeminentes, també.

A nivell internacional és obligatori citar el paper que fa la col·lecció *Geographers. Bibliographical Studies*, on els respectius articles biogràfics són interessants però desiguals. La breu biografia de Pau Vila en aquesta col·lecció va ser realitzada per Garcia Ramon i Nogué (1991), molt similar al text posterior, aquest en català, de Nogué i Garcia Ramon (1997).

Una sèrie de petites biografies de geògrafs i geògrafes internacionals publicades en castellà i destinades al món llatinoamericà han aparegut a partir de l'any 2010 editades per Icaria en una col·lecció, dirigida per Núria Benach i Abel Albet, anomenada *Espacios críticos*. Aquestes biografies van acompanyades d'una entrevista, d'una antologia de textos (un d'ells original) i d'un assaig valoratiu. En tots els casos consta una taula cronològica d'història de vida del personatge, amb fets històrics, experiències i llocs viscuts, camps d'estudi, influències i principals obres. És una col·lecció, barreja de biografia i obra feta, que permet estar al corrent d'alguns dels pensadors més innovadors i crítics en matèria geogràfica. Les biografies i el resultat de les entrevistes varien molt segons l'autor, i en general hi ha molt pocs detalls de la seva vida extracadèmica. De nou, difícilment en sabem quins eren els seus músics i escriptors preferits, activitats de lleure, companys o companyes de vida en comú, etc.

Cal remarcar igualment l'existència d'opinions dels professionals de la Geografia aparegudes a la premsa en articles dels quals en són autors i en què poden haver dades aprofitables per a llur biografia. En el cas de Vila la seva producció en premsa va ser recollida per Galera (1975) i ha servit per cercar algun text important i oblidat. Un recull dels articles de més interès geogràfic fou publi-

cat en quatre volums per l'editorial Curial (Vila, 1977-1979), amb un pròleg i resum biogrífic en el primer volum a càrrec de Lluís Casassas.

Pel que fa a les memòries de geògrafs i geògrafes (per exemple, Blanchard, 1961, 1963; Tuan, 2004; Capel, 2019) aquestes poden tenir molt interès tant sobre la biografia pròpiament dita, com sobre el seu pensament, però cal tenir en compte que la memòria disminueix amb l'edat i és selectiva. Es poden confondre dates, tergiversar diàlegs, concedir més importància al "jo" que al "nosaltres", i igualment amagar determinades polèmiques o actuacions que podrien tenir un gran interès per entendre el personatge i la història d'algunes institucions. La revisió de la pròpia vida és, no obstant, sempre interessant, malgrat que hi pugui haver un cert afany de notorietat, que sol ser perceptible (Bobbio, 1997; Romilly, 1998).

A Catalunya, les úniques biografies àmplies de geògrafs de la passada centúria són les de Salvador Llobet realitzada per Roma (2000) i la de Lluís Solé, obra de Mendizàbal *et al.* (2022). També s'hi pot assimilar la d'Eduard Fontserè escrita pel seu gendre Iglésies (1983). Al seu torn, les recents biografies de Pere Blasi (Garcia Farrero, 2021) i de Miquel Santaló (Marquès, 2015; Carmaniu, 2022) remarquen molt més els seus vessants polítics i pedagògics que no pas els geogrífics. Igualment es troba material biogrífic, tant d'actuacions com de pensament, al llibre d'entrevistes de Tort i Tobaruela (1999).

Per a les biografies de geògrafs i geògrafes existeixen igualment fragments de memòria continguts en llargues entrevistes aparegudes en periòdics i en què es focalitza sobre la vida i obra de l'entrevistat. A nivell internacional hi ha l'experiència de les entrevistes filmades de geògrafs i geògrafes impulsat per Buttimer i Hägerstrand (1980), els col·laboradors de les quals van ser a Espanya Maria Dolors Garcia Ramon i Joan Nogué. En total a Espanya es realitzaren tretze entrevistes, de les quals vuit a geògrafs de parla catalana, i es recollí un valuós material dipositat a la Universitat de Girona i a l'Autònoma de Barcelona, transcrit per Anna Ribas a Garcia Ramon *et al.* (1992). Tanmateix, no hi figura una entrevista a Pau Vila, per haver mort abans. Les preguntes que es feien als entrevistats no eren iguals per tothom, ja que es basaven en el coneixement que del personatge tenien els entrevistadors. Naturalment, els entrevistats explicaven el que recordaven o els interessava, però en ser gravades tenen l'interès de veure directament el personatge i les expressions de la cara que posa en ser preguntat.

Per a una biografia, però, no n'hi ha prou amb les respostes que el personatge pot haver donat en algunes entrevistes o el relat que faci de determinades actuacions, i tampoc de les dades curriculars existents. Les millors biografies són aquelles en què s'han pogut examinar amb lupa la correspondència creuada de l'arxiu del personatge amb la dels arxius de familiars i amics. En el cas de la Geografia, encara les millors biografies són les referents a Alexander von Humboldt (per exemple, Beck, 1971;⁵ Botting, 1982; Meyer-Abich, 1985;

5. Curiosament, a Beck (1979) li devem també la millor biografia de Ritter.

Wulf, 2016; Meinhardt, 2019), qui, per cartejar-se amb una sèrie de distingits personatges, amics i familiars, proporciona una quantitat impressionant de material que permet fer-se una bona idea de qui era, el seu pensament sobre molts temes i les seves accions, a més de ser una excel·lent documentació per entendre el període històric en què va viure. Una de les darreres biografies basades en documents i molta correspondència és també la de Carl O. Sauer publicada per Williams (2014), que les crítiques van avaluar molt positivament. Avui en dia, concebre una biografia d'un geògraf o geògrafa es farà més difícil pel fet que s'escriuen molt poques cartes. Per contra els correus electrònics i els WhatsApp poden estar als núvols, esborrar-se, i no ser assequibles als mortals, amb la qual cosa les entrevistes orals a deixebles, familiars i coneguts tindran molta més importància.

2. L'àmplia família de Pau Vila

És sabut que Pau Vila i Dinarès va néixer a Sabadell el 29 de juny de 1881, el mateix dia que a Màlaga naixia Pablo Picasso, una data que segons ell explicava havia de comportar una llarga vida, ja que era en un any cap i cua començat en 18 i acabat en 81 (Iglésies, 1981, p. 5). El seu pare, Pere, de família d'obrers tèxtils, era un teixidor experimentat, cosa que el portà a treballar per lliure teixint draps de llana i a ocupar el càrrec de majordom en alguna fàbrica. Havia nascut a Gràcia, i era una persona influïda per idees anarquistes i republicanes, ja que no feia pas massa anys que s'havia divulgat pels centres fabrils de Catalunya les idees de l'Associació Internacional de Treballadors en la seva variant bakuninista i s'havia implantat una primera república. Per al seu fill Pau, "era un home anarquitant, a qui li agradava estar bé. Ateu convençut, lliure pensador", que llegia premsa anarquista i anticlerical (Rovira, 1989, p. 16). Segons el net Marc-Aureli, les idees de l'avi eren "àcrates que, si bé no massa ben païdes, corresponien a una voluntat de justícia social" (Vila, 1989, p. 23). La Maria Dinarès, la mare, era d'Olesa de Montserrat, on el Pere Vila l'havia conegut en haver de marxar de Gràcia per motius polítics, segons reconta el net.

El matrimoni havia tingut vuit fills. El Pau n'era el gran. Un altre, el Fratern —nom que reflecteix clarament la ideologia del pare—, va emigrar a Costa Rica per dirigir una fàbrica tèxtil propietat d'uns farmacèutics⁶ i després negocis propis de sucre i tèxtils a Guatemala. Pau Vila, ja a l'exili, l'aniria a trobar i en deixaria constància en unes fotografies visitant unes ruïnes maies. Un altre germà, el Fidel, que anà a treballar a París,⁷ va ser nomenat així en record de la virtut de la fidelitat, com el Fratern de la fraternitat, i el Franquet o Franc en honor a la virtut de la franquesa. En Servet tenia el nom en honor de Miquel

6. Carta de Fratern Vila del 18/06/1923 (FPV).

7. Carta de Fidel Vila del 22/01/1921 (FPV).

Servet. Plató, que morí jove, portava el nom del filòsof grec. El del mateix Pau no havia estat escollit per devoció a l'apòstol de Tars, sinó per estar en contra de tota guerra i ser partidaris de l'harmonia universal. Només quedaven completament lliurats de la imposició ideològica paterna els noms del Pere Anton i el de l'única germana, la Lola. El de Pere Anton es posaria en honor del pare (Pere Vila) i del pare de la mare (Antoni Dinarès). El nom de la germana, sembla que era en record d'una tia per la banda materna.

Els fills, a excepció d'en Pau que era el primer, no van ser batejats, fet que obligà a alguns d'ells a fer-ho en casar-se per l'església catòlica, i àdhuc a canviar-se el nom. Fou el cas del Servet,⁸ esdevingut Salvador. Quant als seus oficis, s'ha esmentat el d'enguixadors, ofici que també exercí el Fidel. De fet, el Pere Anton en una targeta s'enunciava com a enguixador i decorador i vivia a la Travessera de Gràcia amb l'esposa i fills, i amb ells hi residia també l'Antònia mare dels Vila i el germà petit Plató, sovint malalt.⁹ El Franquet va esdevenir peixater, negoci que continuaren els seus fills, un del quals entroncaria amb una família de gitanos catalans. La Lola sembla que hauria après l'art de l'agulla.

El Pau pedagog i geògraf no va mantenir una relació molt estreta amb tots els germans Vila. Ell mateix confessava que "vam ser una família poc lligada" (Rovira, 1989, p. 17), ja que el seu afany per la cultura, la dedicació a la feina de mestre, l'anada a França i a Colòmbia, així com el seu ascens social en tornar del darrer país, el van mantenir molt lligat a cercles intel·lectuals que estaven allunyats de les preocupacions i afanys dels altres germans. En temps de la República, quan Vila va ser president del Centre Excursionista de Catalunya, alguns familiars el veien un xic distanciat, de manera que va instal·lar-se la idea que el Pau anava sempre a la seva, malgrat ser el germà gran, fet que en aquella època implicava una certa responsabilitat pels que venien darrere. El deslligament no passava pas amb la família que ell havia format. De fet la relació més estreta, mentre visqué a Barcelona, la tingué amb la seva filla Maria i el seu espòs Joan Albet, així com amb llur descendència, amb qui convisqueren fins a la sortida cap a l'exili del geògraf.

Pau Vila s'uní amb una obrera tèxtil, l'Emília Comaposada i Vendrell, el juliol del 1902, i l'any següent per Setmana Santa celebraren una senzilla cerimònia religiosa a primera hora del matí per seguidament anar a treballar. El pare de l'Emília i sogre del Pau, l'Antoni, treballava fent cordes i era natural de Manresa. La mare es deia Maria i era de Cardona, on hi tenia un germà i una germana. El germà de la mare, l'Isidre Vendrell, de cal Calot, havia estat regidor republicà de la vila i tindria molta relació amb el Pau i l'Emília, així

---

8. La informació relativa als germans Vila es deu en bona part a Rosalina Pena Vila, professora de Geografia a secundària i descendent per part de mare del germà Servet, i també a alguna carta familiar. Cal recordar que els casaments civils quedaren invalidats amb la victòria dels dits "nacionales", i si es volien gaudir dels drets familiars de la legislació vigent en temps de la dictadura franquista s'havia d'estar casat per l'església, fet que motivà que moltes parelles s'haguessin de tornar a casar.

9. Carta del Pere Anton Vila del 21/12/1921 (FPV).

com amb el Marc-Aureli, que passava a casa dels oncles bona part de les vacances d'estiu en la seva etapa d'estudiant. L'avi de l'Emília havia estat mort d'una pallissa pels carlins en un dels assalts a Cardona, i la seva mare va perdre la vida en ser arrossegada pels mateixos individus per una escala.

De la parella Pau Vila i Emília Comaposada naixeren una noia i un noi: la Maria el 1904 i el Marc-Aureli, tres anys i mig més tard. Al noi, segons ell mateix explica, li posaren Marc-Aureli en honor al filòsof i emperador romà; els segons noms foren els de Lleonard en record del de Vinci, i Booker, un antic esclau negre nord-americà que creà una escola per a la gent de color i marginada. Quan va ser batejat, el capellà no acceptà el tercer nom per no estar al santoral, i els tres noms de bateig van ser els de Marc, Aureli i Lleonard (Vila, 1989, p. 24). S'ignoren les vicissituds dels noms de la Maria.

El matrimoni Vila va viure inicialment a Montgat, segons reconta el mateix Pau, i quan va néixer la Maria s'estaven a l'antic municipi de Sant Martí de Provençals, al carrer Mallorca, 532. Anys després, ja amb els fills, van viure en diferents pisos de Barcelona, tots de lloguer; l'any 1908, al número 41 del carrer de la Llibertat de Gràcia. Quan Pau Vila, l'any 1912, anà a Ginebra a fer tot un curs de pedagogia a l'Institut Rousseau, s'emportà la dona i filla, que hi restaren només uns mesos; en tornar visqueren a Torrent de l'Olla, 40. En passar Pau Vila a dirigir el col·legi Mont d'Or, vivien al carrer de Sant Gervasi, prop de la plaça de l'antic ajuntament i sobre una botiga de venda de bacallà i gra cuit, les olors de la qual conta Marc-Aureli pujaven pel celobert. D'aquí anaren a Bogotà, al barri perifèric de Chapinero i vivien a l'edifici de l'escola del Gimnasio Moderno. S'hi estaran del 1915 al 1918 i quan en tornaren no tenien pis; excepte el pare, encarregat de trobar-ne un, la mare i les criatures anaren a viure uns mesos a Cardona, a casa de l'oncle Isidre, el qual els avançà diners per establir-se de nou a Barcelona. Trobaren un pis al carrer de les Gràcies, cantonada de Sant Pere Màrtir, per finalment establir-se al carrer Ros d'Ollano, 12, 4t 1a, també a Gràcia, en una casa als baixos de la qual hi havia un establiment de rodes d'automòbil, i d'aquí passaren al carrer de Laforja, 67 interior, a Sant Gervasi, on hi restaren, com a mínim, durant els anys del treball de Pau Vila a la Universitat Industrial i a l'Escola Normal de la Mancomunitat.¹⁰ Posteriorment, en l'etapa de la segona república i en el primer registre de socis de la Societat Catalana de Geografia apareix com a domicili el carrer Pau Claris, 78 (Bertran, 2021, p. 30, 32). Segons la neta Albet (2006), de petita i abans de la guerra va viure amb els avis i els pares en un pis del Passeig de Gràcia i després al carrer València, i durant la guerra s'estaven a l'Arrabassada. Hi tenien una "torreta" per passar l'estiu. De fet, Pau Vila i l'Emília no es van assabentar dels fets del 19 de juliol fins l'endemà matí, quan sortiren a passejar cap al Tibidabo i veieren el fum dels incendis (Rovira, 1989, p. 150).

10. Les adreces han estat extretes de diferents capçaleres de cartes i altres documents de l'FPV. Del domicili del carrer de Laforja hi ha referències a Vila (1989). Sobre l'ajut en diners proporcionat per l'oncle Emili Vendrell, al FPV hi ha notes sobre els retorns del prèstec.

3. Les relacions familiars

L'esposa de Pau Vila, l'Emília Comaposada, va ser un personatge central en la seva vida. D'ella en va dir: "tenia molt caràcter, molt caràcter... i mai va tractar de dominar-me. Jo sóc un home feble. Sempre em va tenir molt de respecte" (Rovira, 1989, p. 32). Gràcies a ella va poder fer el que li agradava, per exemple, llegir, comprar llibres, fer de mestre i després de geògraf o anar a Ginebra i a Grenoble.

L'Emília tenia poca cultura en comparació amb el seu marit. Havia començat a treballar d'ordidora i nuadora de molt jove, i tenia certes dificultats de lectura i escriptura en les primeres èpoques de viure junts. Vila conta que es va enfadar molt quan ell se'n va riure perquè en comptes de llegir "sismos", va llegir "seis monos" (Rovira, 1989, p. 32). Al Moderno de Bogotà ella s'ocupà de portar la gestió de la neteja i conservació del casal que havia estat una antiga residència religiosa, a més de la intendència per l'internat i semi-internat, i de dirigir-hi també la cuina. D'ella depenien unes minyones indígenes i un criat per anar a fer encàrrecs per la ciutat i acompanyar-la al mercat. Tasca de fer funcionar tot aquell personal que Vila qualificava de "gens fàcil" (Rovira, 1989, p. 74).

De l'estada de la família al pis de Sant Gervasi, just abans de marxar cap a Colòmbia, hi ha una fotografia familiar en què, a l'habitació-despatx del pare, se'l veu assegut davant una taula amb llibres, un quinqué per il·luminar la sala i un ram de flors en un gerro. El pare llegeix i la mare està cosint en un balancí, la Maria fa anar els boxets fent puntes amb un coixí cilíndric que recolza a la paret i l'Aureli, com el solien anomenar a casa, està assegut a terra jugant amb un d'aquells jocs de construcció amb peces de fusta. A les parets, un calendari, quadres i uns diplomes (probablement els obtinguts a l'Institut Rousseau de Ginebra). Cadascú en el seu paper atribuït, i amb unes diferències ben marcades entre homes i dones, tal com era normal a la societat d'aquella època (Vila, 1989, p. 31).

A la correspondència entre els esposos, quan visqueren distanciats, es denota l'estima i enyorança que es tenen, els esdeveniments, les preocupacions i algun enuig. També s'hi evidencia el paper de l'Emília ocupant-se de la casa i els fills, especialment de l'Aureli, que estava malalt quan el pare se'n va anar a aprendre Geografia a Grenoble.

Les primeres cartes del retorn d'Amèrica i des de Cardona a Barcelona són en un castellà imposat, per passar aviat a escriure en un català tal com es parlava; al marge dels errors ortogràfics, hi queden molt clares les notícies i les intencions. Els fills trigaran una mica més a incorporar el català a l'escriptura, segurament com a conseqüència de l'escolarització rebuda a Bogotà. En una lletra d'agost del 1918 l'Emília explica al Pau que a casa dels oncles "*me estoy occidando [sic] de no hacer nada [...]. Procura no trabajar porque yo vendre muy decansada y con esto puedes darte por entendido [...]. [T]e traeré muchas caricias*

*para que te pongas contento.*¹¹ Al cap de poc el torna a escriure, ara en català, dient-li que estan bé, que es confecciona una bata guardapols i que pesava 70 kg. “Orror y deyan que mehaprimaria. Ara no te amoyinis, ya me apretaré forsa la cotilla”.¹²

Quan Pau Vila està a Grenoble, la correspondència es refereix molt a la pleuresia del Marc-Aureli, però hi ha altres qüestions familiars, com els inicis del festeig de la Maria amb el Joan Albet,¹³ àdhuc polítiques com es comenta més endavant. Curiosament, aquesta correspondència no coincideix en part amb el que explica sobre la malaltia del fill a Bru Rovira i a Montserrat Roig, cosa que demostra que quan han passat molts anys dels fets hi pot haver una narració apartada de la realitat. Per al Pau Vila dels noranta anys, la curació de l'Aureli va ser deguda a la seva esposa. Explica en concret que no va saber de la malaltia del fill fins a la tornada de Grenoble i que la cura va ser gràcies a un cataplasma que l'Emília havia après dels indis, mitjançant el qual havia tret més d'un litre d'aigua dels pulmons del fill:

“Ara et punxen i te la treuen. Però abans no. Quan vaig tornar de Grenoble em vaig assabentar que el meu fill havia estat a punt de morir, però ella no va voler de cap manera que jo deixés els estudis. L'Emília era així. Aquesta anècdota marca una mica el que fou el temperament de la meva dona.” (Rovira, 1989, p. 105).

Ara bé, la filla Maria en diu en una carta el següent: “va seguint igual. L'han punxat per segona vegada i continua tenint-hi aigua, aquesta vegada més clara que l'altre”, i que el porta un metge que es diu Cardona. En una altra lletra exposa que l'Aureli ja surt de casa i que “avui ha anat a l'Escola del Treball”, on va cursar els estudis de preparatòria i magisteri.

Pau Vila intentava en la correspondència donar ànims i notícies positives respecte a la pleuresia, com que Jules Blache, l'ajudant de Blanchard, n'havia passat dues i ara era “un minyó fort i sa que fa de geògraf”.¹⁴ D'altra banda, remarcava a l'Emília: “Per la cura de l'Aureli, tot el que tu faigis ja saps que em sembla bé. Sort de tu... Espero amb ànsia que em digueu que ja ha sortit de casa i com li ha provat”.¹⁵ Pocs dies després en una altra lletra escrivia: “I per voler de Déu una vegada més el nostre fill et deu la vida i jo l'alegria d'haver-nos estalviat un dolor. Déu t'ho pagui, bona amiga meva! I si ara et tingués a la vora t'ompliria de petons!”¹⁶

11. Carta d'Emília Comaposada del 09/08/1918 (FPV).

12. Carta d'Emília Comaposada del 17/08/1918 (FPV).

13. Deixeble i ajudant del físic i matemàtic Esteve Terrades, catedràtic de la Universitat de Barcelona i d'Automobilisme a l'Escola del Treball. El Joan i la Maria es conegueren a la referida escola, on ella havia fet algun curs de confecció i treballava en una de les secretaries, i ell era professor de motors. En una carta de l'Emília al seu home, del mes d'abril del 1923, li escriu que el Joan “[ve] tots los dies a veure si falta res a l'Aureli i a fer l'amor [festejar] a la Maria que ja comença a deixar-se'l fer”. En carta del Pau a l'Emília poc després li explica que són bons amics “i que parlen de motors. Mare de Déu, quina joventut corre: no et sembla?” (carta del 02/05/1923, FPV).

14. Carta del 08/04/1923 (FPV).

15. Carta del 02/05/1923 (FPV).

16. Carta del 05/05/1923 (FPV).

Però, mentre Pau Vila trespava pels Pre-Alps i fruía dels paisatges i les enseyances geogrífiques de Blanchard i de Jules Blache, a casa seva hi havia angoixa per la salut del fill. En el fons això neguitejava i enfadava l'Emília, com demostra en una carta sense datar, però que correspondria a començaments de juny:

“Vila quan rebis aquesta lletra ja estaràs arreglan las maletes per a tornar cap a casa, no te descuydis de portar quelcom per l'Albet. No estranyis que yo no bindre a rebet per que només de pensar tot cuan em passat y quan em estat a punt de passa em poso en un estat tan especial que no se lo que em pasa. El nostre Aureli es a Granollers. Uns dies antes de la marcha pesava 60 kilos, a tu no te fara estrany, a nosaltres sí perquè tens de pensa que el dia 5 d'abril el nostre fill pesaria uns 30 kilos. 30 kilos y el mal y tu lluny y yo i els nervis massa a prop. [...] [I reblava:] Tot sigui per Déu, val més que pensem en que Diuenge hi haurà xampany.”¹⁷

Al marge del problema de la malaltia del Marc-Aureli, la correspondència mostra també l'amor que els dos cònjuges mantenien. A la carta del 2 de maig, escrita a Vilard de Lans, Vila també escriu: “Dius que estàs grassa: me'n alegro! Però procura no passar de mesura, eh! [...] Dius que no em recordo de tu? Si ho veigessis sols a l'escriure aquesta carta ja se m'ha escapat un sospir. Meva, meva, meva!”. Acaba la carta amb petons i abraçades per a l'Emília i els fills: “I per tu sola... per tu sola... una estiradeta d'orelles”.¹⁸

Sí, efectivament, l'Emília devia ser tot un caràcter. En les coses de casa manava i organitzava ella. El Pau la té per bona administradora i que s'ajustava als ingressos familiars tot fent compres econòmiques al mercat de Gràcia. Sabia cosir i, per tant, es devia fer roba per a ella i els nens. Deixava fer que el seu home anés d'excursió i es dedicués a coses que ella no entenia, ni li interessaven. Admirava el marit perquè era un savi i estava molt ben considerat, però a casa era el Vila o el Vileta, com ella li deia. En moments difícils, com quan aquest van ser acomiadat de l'Escola del Treball, el va recolzar perquè seguís amb allò que creia que havia de fer. No ens consta que l'acompanyés en actes protocol·laris a què, com a President del Centre Excursionista de Catalunya, havia d'assistir. Tampoc el seguí els primers anys de l'exili, cosa que feren altres esposes de polítics i d'intel·lectuals, però al cap de set anys, el 1946, es reuniren a Caracas i junts tornaren a Catalunya. A partir del 1961, passaven l'hivern d'aquí a Caracas, i tornaven a Barcelona per la primavera, “igual que les orenetes” com deia Pau Vila.

Quan l'Emília tornà, es va trobar amb molts familiars que no coneixia, degut a matrimonis posteriors a la seva segona anada a Amèrica, i se m'ha exposat que se solia mostrar força reservada i un xic desconfiada. Als besnets, els solia fer més gràcia l'avi Pau, alegre i radiant simpatia, que no l'àvia Emília, més retreta i que, en anar vestida de negre, feia una mica de por.¹⁹

17. Carta sense data (FPV). La Maria el 22/05/1923 havia escrit “Ja tenim ganes d'estar tots junts i bé, ja farà quatre mesos que no hi hem estat” (FPV).

18. Carta del 02/05/1923 (FPV).

19. Opinions del besnet David Albet i la besneboda Rosalina Pena.

L'Emília tenia creences religioses, encara que una mica heterodoxes, ja que, segons el mateix Pau, mantenía contactes amb espiritistes i, per tant, devia creure en la possibilitat de comunicar-se amb éssers desapareguts o determinades manifestacions malignes. Va morir el 1967, als 86 anys. Se li va celebrar una missa funeral a l'església de la Concepció. A l'esquela, plena de familiars absents, constava que no s'enviessin flors, cosa que concorda amb el desig de la finada que a la tomba només s'escampés gra per poder menjar els ocells, cosa que "el Vileta" va anar complint mentre va poder (Rovira, 1989, p. 163-164).²⁰

L'altra relació familiar intensa en l'època anterior de l'exili la tingué amb els fills i nets. Quan la filla Maria es casà amb el Joan Albet, l'any 1924, es quedaren a viure amb el Pau i l'Emília, i amb ells arribaren tres nets, el Joan Jordi, la Montserrat i la Maria, anomenada familiarment Mariona. A més, a la casa visqué el Marc-Aureli, fins que es casà l'any 1929 amb la Josefina Planes, tot i que fins aquell moment només hi havia un net, el Joan Jordi.

La relació amb la filla va ser molt intensa, almenys fins al final dels anys analitzats, o sigui fonamentalment fins a la marxa de Pau Vila cap a l'exili.²¹ Posteriorment sembla que hi hagué problemes entre el Joan i la Maria que repercutiren en tota la família.²² L'Emília es quedà a viure a Barcelona amb la filla, el gendre i els tres fills d'ambdós. Els anys de la república hi ha fotografies de Pau Vila amb la neta Montserrat, que serà una coneguda musicòloga, el dia de Sant Jordi del 1935, i ella ha explicat que:

"Abans de la guerra sempre vaig viure amb els avis, els pares i els germans. [...] A casa es vivia una gran inquietud cultural i intel·lectual, ja que vaig tenir contactes amb un entorn dinàmic i privilegiat que lligava amb els ideals de llibertat i modernitat. Gràcies a aquest entorn vaig poder realitzar el meu primer concert, quan tenia uns cinc anys, davant de personalitats de la música tan importants com Blanca Selva (la meva mestra) i Pau Casals." (Albet, 2006, s. p.).

Amb el Marc-Aureli i família hi hagué més relació quan es trobaren a l'exili, primer a Bogotà i després a Caracas. Entre pare i fill hi hagué la natural estima, però també algunes discrepàncies; per exemple, en el tema ideològic, el Marc-Aureli era més radical i va militar a grups nacionalistes i independentistes que fundaren les Joventuts d'Esquerra Republicana de Catalunya. En proclamar-se la República formà part de cos de voluntaris per protegir el president Macià. Esdevingué secretari polític del conseller Ventura Gasol i com a membre del grup d'Estat Català de Gràcia participà en els fets d'octubre del 1934. El 1936 esdevingué jutge del Tribunal Tutelar de Menors. Com a voluntari, en la guerra va ser tinent del Regiment Pirinenc núm. 1 de la Generalitat i

20. Secció de necrològiques de *La Vanguardia*, 16/03/1967.

21. La sortida cap a l'exili de Pau Vila està molt ben explicada a Rovira i Virgili (1976). El viatge de Vila cap a Colòmbia en vaixell va ser pagat per un grup de geògrafs francesos encapçalat per Daniel Faucher.

22. A l'esquela de l'Emília no figura el nom de la filla. L'any 1958, va morir d'accident a Caracas el Joan Jordi, fill del Joan i la Maria, que era enginyer industrial i pilot automobilístic. A l'esquela consta el nom del pare, sense indicar que fos vidu.

auditor militar. El seu pare havia explicat que no li havia fet cap gràcia que el fill portés pistola.

Els anys 1920 i 1930 l'Aureli va seguir el camí traçat pel pare en anar a l'Escola del Treball, a Blanquerna i fer de mestre. Amb el pare sortien d'excursió i hi ha una fotografia de pare i fill, amb en Pompeu Fabra i un xofer en una cacera de bolets. En temps de la República compaginà el treball amb els estudis de Dret. Ja a l'exili americà es passà del Dret a la Geografia, camp en el qual va ser professor en una escola militar i a la universitat. Realitzà contribucions interessants en el terreny de la geografia estadística i econòmica veneçolana, però sense tenir la vivacitat explicativa del seu pare (Vila, 1989).

Sobre la Geografia, Marc-Aureli afirmava que la manera de veure-la entre el pare i ell "era diferent, no contrària sinó complementària"; mentre que per al primer "estava lligada a la pedagogia, i a partir d'aquí fa un intent de buscar les arrels de la geografia mitjançant l'home i la natura", el fill es declarava "més aviat decantat a una geografia que serveixi com a eina de futur, és a dir, donant-li un enfocament pràctic que permeti a aquesta matèria oferir informació i orientació a altres disciplines" (Tort i Tobaruela, 1999, p. 213). Naturalment aquesta orientació del Marc-Aureli, així com fer classes en una escola militar, era força diferent dels interessos pedagògics, comprensius i explicatius del pare. Hi havia diferències, però no grans discrepàncies entre la visió geogràfica d'un i altre. D'altra banda, les realitats i circumstàncies no eren les mateixes a Catalunya que a Veneçuela.

Més enllà del període cobert en aquest article, convé esmentar que Marc-Aureli Vila va continuar a Veneçuela fent política nacionalista catalana. Va ser delegat de la Generalitat republicana a l'exili a Veneçuela i, quan tornà a Catalunya, mort el dictador, va ser diputat per Esquerra Republicana de Catalunya al Parlament, entre 1984 i 1988. Havia retornat a viure-hi amb la seva esposa l'any 1978 i amb ells residí els dos darrers mesos de la seva vida el seu pare. Quan el Marc-Aureli vingué de l'exili, Pau Vila confessà a Lluís Casassas que "estava preocupat per no saber què faria ara el seu fill a Barcelona".²³ De nou a Catalunya i com a geògraf, Marc-Aureli Vila publicà alguns treballs, un d'ells sobre la masia catalana, en què utilitzaria materials recollits pel seu pare uns setanta anys abans.

Per cloure aquest apartat, i com a mostra de la relació pare-fill, es transcriu part de la carta que li envià des de Grenoble, quan l'Aureli acabava de superar la pleuresia i el pare estava a punt de tornar a casa. La carta té un gran interès pedagògic, al mateix temps que mostra l'estima familiar que es professaven, malgrat alguns comportaments que no devien plaure prou el progenitor.

"La teva postal amb el teu retrat em va emocionar. T'hem vist a tan poc temps, tan en perill de separar-te per sempre de nosaltres, i ara la fotografia et mostra refet. Més alt i vestit de llana!

23. Testimoni transmès per Lluís Casassas a l'autor.

Per mi ets com una resurrecció!

Sí: el pantaló llarg et queda bé; sembles un home: però ara fill meu, cal ser-ho un home! Permet, doncs, que mogut per aquest aconeixement assenyalat dins la teva vida, que et faci algun retret.

Tens una sèrie de petits defectes que saps prou bé que em posen de mal humor a la mare i a mi algunes vegades. Doncs perquè és el moment propici de que comencis a ser del tot un home, cal que per amor a la mama, per agraïment a ella, que tantes vegades es pot dir que t'ha tornat la vida, cal que et proposis dominar-te i corregir-te aquestes petites tares que enlletgeixen el teu caràcter. Cal, fill meu, que ara tu et posis també de llana, moralment!

Et diuen que t'assembles a mi? Potser sí? Però jo voldria que t'assembléssis a totes les meves qualitats —les que tingui— i en cap dels meus defectes.

Perquè el meu desig fora que tu valguessis més que jo, i que puguis portar a Catalunya un esforç i una valer major que el meu.

Vet ací quins són els desitjos del teu pare que t'abraça i et besa com si fossis al costat seu.”²⁴

4. Pau Vila empresonat a la Model de Barcelona

En cap dels escrits sobre la vida del geògraf ni tampoc en les entrevistes es dona notícia de la seva estada a la presó model l'any 1919. Suposo que tampoc cap periodista li preguntà si havia estat alguna vegada a la presó. Quan Pau Vila i família tornaren de Bogotà, es trobaren amb una Barcelona que patia les conseqüències econòmiques de l'acabament de la primera guerra mundial: les comandes de l'exterior s'estroncaren, l'atur i la inflació augmentaren i les lluites sindicals portaren a durs enfrontaments entre patrons i obrers. Hi hagueren actes terroristes i atemptats fomentats pel sindicalisme groc i la patronal. La vaga més important d'aquests primers anys de postguerra va ser la de la Canadenc, iniciada el 5 de febrer del 1919 amb motiu d'uns acomiadaments i de la intervenció policial, i ràpidament secundada per tot el ram de l'aigua, gas i electricitat, àdhuc altres sectors. Per això, els tramvies i altres serveis quedaren aturats i el govern envià l'exèrcit per restablir l'enllumenat i fer funcionar els transports. El dia 12 de març el govern de Romanones decretà l'estat de guerra a Barcelona i hi hagué canvi de governador civil. El dia 19 els sindicats acordaren la tornada al treball, però les autoritats no deixaren en llibertat un cert nombre d'obriers empresonats i el 24 de març es declarà la vaga general a tot Catalunya, que obligà el govern a fer determinades concessions, entre altres l'aprovació per a tots els oficis de la jornada màxima de vuit hores. Fins al mes d'agost es visqué en una situació d'estat d'excepció sota el control de l'autoritat militar, amb detencions arbitràries i censura de premsa.

24. Carta del 16/05/1923 (FPV).

En aquesta situació Pau Vila va tenir un enfrontament amb uns soldats responsables de fer funcionar els tramvies, i va ser detingut i traslladat a la cel·la 476 de la presó Model. El dia 19 de març, dia del famós “meeting” de Salvador Seguí a la plaça de toros de la Monumental, un tal J. Llorena escriu una nota a Pau Vila en què, assabentat de la seva detenció, li adreça “el testimoni permanent de l’amistat i l’adhesió que mereix fent vots per la seva llibertat”.²⁵ Rafael Campalans, director de l’Escola del Treball, va fer ràpidament una nota a l’Emília en què li transmet que “el seu marit està perfectament. Es tracta naturalment d’una confusió. Li hem portat llibres i menjar [...]. Sobre tot estigui tranquil·la”.²⁶

El dia 23 de març ja estava al carrer, i a *La Publicidad* surt la notícia que “*Ha sido puesto en libertad provisional [...] don Pablo Vila [...]. El señor Vila nos encarga que transmitamos la expresión de su agradecimiento a cuantas personas se interesaron por él durante estos días*”.²⁷ L’amic Josep Colomé li escriu el dia següent per expressar la seva sorpresa en llegir el diari, perquè ni ell ni la seva dona en saben res i n’ignora la causa.²⁸ Segons explica Pau Vila en una lletra del dia 12 d’abril a l’Anna Colomé, que ve a ser la resposta a l’anterior, va estar a la presó per la següent circumstància:

“per haver-me resistit a baixar d’un tramvia degut a haver-hi cabuda i haver-m’ho demanat militarment el soldat cobrador. Vaig passar set dies a la presó i d’ells 36 hores incomunicat. Tot ho dono per ben empleat perquè m’ha permès conèixer l’ambient d’aquella casa i sempre se’n treu qualche profit per l’esperit. L’Emília s’ho prengué amb gran fortalesa.”²⁹

També hi explica que ha passat vuit dies al llit a causa d’una pneumònia, que no sabem si contreta a la Model.

Però, en estar en llibertat provisional, va rebre una citació de Capitanía General, signada per un coronel, per presentar-se a l’autoritat militar a la mateixa tarda, en relació amb “*la causa que se le instruye por el delito de desobediencia*”.³⁰ El resultat va ser l’aplicació de presó correctiva i de nou a la Model a la cel·la 491. Allà va rebre una nota escrita en llapis d’un tal Arasa, i datada dos dies després, que li notificava el següent:

“[D]e part de la seva Sra. que tots estan bons i que sobretot vostè estigui ben tranquil. I diu la seva Sra. que ella cada dia va pagant-li el menjar i que si li falta res que ho digui. Tots estem treballant per posar-lo en llibertat a Vostè.”³¹

En aquesta situació consta que els amics es bellugaren per treure’l del presidi: l’Eugeni d’Ors escrigué al Ministre de “*Instrucción Pública y Bellas Artes*”;

25. Carta de J. Llorena a Pau Vila el 19/3/1919 (FPV).

26. Nota de Rafael Campalans a Emília Comaposada (FPV).

27. *La Publicidad*, 23/3/1919.

28. Carta de Joan Colomé a Pau Vila el 24/3/1919 (FPV).

29. Carta del 12/4/1919 (FPV).

30. Citació de la Capitanía General del 14/4/1919 (FPV).

31. Nota del Sr. Arasa a Pau Vila el 16/4/1919 (FPV).

l'Alexandre Galí parlà amb Puig i Cadafalch, president de la Mancomunitat, i també amb el mestre de la presó; el Sr. Arasa parlà amb el nebot del Sr. Maura; un tal Joan Mata va fer moltes gestions; el mestre Eladi Homs parlà amb l'ex-capellà de la presó; i, finalment, el diputat Sr. Vallès intervé davant el capità general, el qual el 19 d'abril rebaixa el correctiu a 14 dies de presó.³²

El senyor J. Reñé, secretari particular de Puig i Cadafalch, li explica a Alexandre Galí, qui ho transmet a Pau Vila, que “sembla que les autoritats volen deixar sentat [...] que no és possible comptar amb una total benvolença, per molt prestigioses que siguin les persones que la sol·liciten”.³³ Una tàctica repressora emprada pel poder d'origen antiquíssim i consistent en escarmentar i castigar uns per fer por a molts.

Vila, a resultes de les intervencions, va ser traslladat al departament de Preferència i li van treure la comunicació. Una de les primeres visites va ser la del Sr. Enric Tarragó, de l'Escola del Treball, que fa arribar a Rafael Campalans, i aquest a l'Emília, que “l'ha trobat del tot tranquil” i vol que li enviïn els exemplars de l'*Europe Nouvelle* que llegia a casa i la “Història del segle XIX”, que se suposa que es tracta de la *Historia de España en el siglo XIX*, de Francesc Pi i Margall i del seu fill Francesc Pi i Arsuaga.³⁴ Com es pot veure, Pau Vila no perdia pas el temps i tampoc donava al tema una excessiva importància. En una lletra a Josep Ventura li comenta que li toca estar a la presó uns quinze dies “per un incident tramviari militar”.³⁵ Tot plegat, una experiència que ben segur serviria al nostre geògraf per reafirmar les seves conviccions sobre la societat i l'estament militar.

5. Ideologia i política

Són ben sabuts els contactes del Pau Vila jove amb l'ideari anarquista. Si es té en compte la ideologia sustentada pel seu pare i hi afegim les creences i sentiments que circulaven per les classes populars de Barcelona el darrer quart del segle XIX, es comprenen les idees i actituds que adoptaria el futur geògraf. A Barcelona, i en especial a Gràcia, on visqué, els ideals republicans, federals, laics i associacionistes tenien molta força i impregnaven les consciències. Aquestes idees es divulgaven per mitjà de discursos, periòdics, llibres i també a través de fulletons, goigs, coples i romanços de cec, alhora que s'escampaven de boca a orella pels carrers i mercats, i a través de les masses corals (Termes, 1965, 1972, 1976). Es posava èmfasi en la llibertat individual, la igualtat social i la lluita contra el poder, fos aquest polític, militar, econòmic o religiós.

---

32. Notes diverses a l'FPV.

33. Carta del 19/4/1919 (FPV).

34. Carta de Rafael Campalans a Emília Comaposada el 15/4/1919 (FPV).

35. Carta del 26/4/1919 (FPV).

En la seva joventut Vila coneixeria les obres de destacats pensadors anarquistes, que completaria en l'etapa en què treballà a l'escola de Ferrer i Guàrdia. Idees que divulgaven geògrafs com Kropotkin, i especialment Reclus, que ell també llegiria. Aquest darrer, en una conferència titulada "La Anarquía", editada posteriorment per la Biblioteca de "Tierra y libertad" de Barcelona, defensava una societat "en la que no habrá amos, ni conservadores oficiales de la moral pública, ni carceleros, ni verdugos, ni ricos, ni pobres, sino hermanos" (Hiernaux-Nicolas, 1999, p. 37-38). Uns germans que haurien de ser iguals en drets, mantenint-se en pau i en cordialitat. Això s'aconseguiria no per obediència a les lleis i per por als càstigs de l'autoritat, sinó pel respecte als interessos comuns i pel seguiment de les lleis de la naturalesa. Es tracta d'unes idees que portaven a l'enfrontament amb les autoritats constituïdes, fossin econòmiques, polítiques, militars o religioses.

Els anys compresos entre el 1918 i el 1936, les idees de Pau Vila s'havien apartat ja de la utopia anarquista i més encara de l'anarquisme violent de l'acció directa. Vila va passar d'un nacionalisme possibilista i tàctic que representava la Lliga Regionalista a un de federalista que defensava Acció Catalana per mitjà del pensament i els escrits d'Antoni Rovira i Virgili.

Quan Pau Vila i família estaven a Bogotà, rebien el periòdic de la Lliga *La Veu de Catalunya*, com a forma d'estar assabentat del que passava al país. Per tant, va poder seguir els primers anys de la Mancomunitat i la creació de nous serveis i institucions, entre elles les pedagògiques, en les quals participaven diferents amics seus que s'afiliaren o simpatitzaven obertament amb la Lliga, com l'Eladi Homs, el Manuel Ainaud o el mateix Alexandre Galí.

A nivell estatal aquells anys van ser particularment intensos amb tensions a l'exèrcit, lluites sindicals i l'aparició de l'Assemblea de Parlamentaris de les Corts de Madrid, que demanava la reforma de la constitució i el reconeixement de les autonomies. Pau Vila arribà a publicar l'any 1917 un article al periòdic de Bogotà *El Tiempo*, titulat "Desde Bogotá. El problema catalán" (Galera, 1975; Iglésies, 1981). Un "problema", tot sigui dit de passada, que encara avui dia no ha trobat solució i a què la Geografia li ha seguit dedicant certa atenció (Oliveras, 2019; Paül, 2021). En tot cas, aleshores, la guerra mundial, la revolució russa i la lluita per la independència d'Irlanda de ben segur que donarien nous elements de reflexió a Pau Vila.

Tot just tornant de Colòmbia es trobà amb la campanya promoguda per la Lliga i altres partits catalanistes per a l'obtenció d'un estatut d'autonomia per Catalunya, amb una consulta als ajuntaments catalans formulada per la Mancomunitat, en què un 98% de les respostes eren favorables a l'autonomia. Pel gener del 1919 era aprovat un projecte d'estatut per ser presentat a les Corts i es proposava un referèndum consultiu a Catalunya sobre el projecte. Però el govern de Madrid va clausurar les Corts i suspengué les garanties constitucionals, com a conseqüència de la vaga de la Canadenca.

En aquest ambient Pau Vila s'havia afiliat a la Lliga Regionalista però hi restaria poc temps. El desencís seria causat essencialment perquè, després d'ha-

ver fet la Lliga la campanya a favor de l'autonomia de Catalunya, deixava de cop d'interessar-se per l'autonomia i els referèndums i adoptava una actitud estretament col·laboracionista amb les forces vives de l'estat. Davant dels desordres públics produïts a Barcelona i relacionats amb les lluites entre sindicats i patronals, els directius de la Lliga agafaren por, ressorgí l'esperit conservador i dretà. Francesc Cambó, el líder de la Lliga, acceptà ser ministre de Finances en el govern d'Antoni Maura entre l'agost de 1921 i el març de 1922.

El col·laboracionisme amb la monarquia portà que un grup d'afiliats a la Lliga encapçalat per Lluís Nicolau d'Olwer s'escindís i publicqués un manifest al qual s'adheriren diferents personalitats procedents del federalisme nacionalista i republicà, entre les quals Antoni Rovira i Virgili. El resultat de l'encontre va ser la fundació d'Acció Catalana. Entre els nous adherits hi figurava Pau Vila.

El mestre Vila s'havia molestat perquè l'Ajuntament de Barcelona dominat per la Lliga Regionalista del maig de 1919 al maig de 1922 va lliurar al Ministeri els edificis de les escoles municipals a canvi de la formació d'un Patronat i la possibilitat d'escollir els mestres que formaven part d'una llista.³⁶ No obstant, la seva baixa d'afiliat a la Lliga obeïa a unes raons molt més àmplies, tal com exposa en una carta del 4 d'abril del 1922, que, pel seu interès, reproduïm en part. En primer lloc Vila indica que abona el rebut de soci corresponent, o sigui que primer paga i després es dona de baixa per estar en desacord amb la política de la Lliga:

“En aquests darrers temps manta volta m'he sentit portat a prendre aquesta resolució; però fins ara m'havia resistit confiant que les doloroses experiències que hem fet dins la política espanyola farien rectificar els nostres homes de la Lliga la seva orientació intervencionista. Amb el darrer discurs d'En Cambó, que la Lliga ha aprovat amb el seu silenci, hom veu que aquesta orientació persistirà, perquè no s'han sapigut veure altres camins per la lliberació de Catalunya; que aquesta fracassada intervenció o el camí estrem de la revolta. I en el meu humil parer l'acció a fer, és la d'una catalanització profunda de tots els estaments de Catalunya començada per una educació nostrada de les generacions que puguen. Cal formar un poble verdaderament català, fins ara solament hem fet una tasca externa, i per això no tenim darrera nostre un poble. I és que els nostres polítics s'han quedat sols, anant endavant, perquè no han capacitat a la gent per seguir-los; o bé, com ara darrerament, han seguit camins pels quals, assenyadament, els pocs nuclis catalans conscients no els hi ha volgut seguir.”³⁷

En acabar la carta, expressa el seu sentiment per haver de prendre la decisió de donar-se de baixa, però ofereix el seu esforç i col·laboració “per tota acció dreturerament catalana en pro de l'enaltiment i de l'alliberació de la Pàtria”.

Per Rovira i Virgili, les idees i propostes del qual seguia Pau Vila, la nació corresponia a la idea de l'italià Mancini: una comunitat humana que viu en un territori concret, en el qual desenvolupa la seva vida en comú, amb una història pròpia, una llengua, uns costums i amb consciència de formar una comunitat.

36. Carta a Manuel Ainaud, responsable d'educació de l'Ajuntament, del 22/02/1922 (FPV).

37. Carta al president de la Lliga Regionalista, del 04/04/1922 (FPV).

Seguint amb el pensament de Rovira i Virgili estudiat per Molas (1982), la voluntat d'afermar la idea nacional i de desplegar-la constitueix també un tret important per ser-ne. Una nació tindria dret a esdevenir un estat independent o autònom, i les nacions podrien federar-se a través de pactes entre elles, mantenint els seus trets característics i exercint poders propis i amplis. Una federació de tipus nacional podria ser la balcànica, la bàltica o l'escaandinava, i també la ibèrica formada per Portugal, Castella, Catalunya i Bascònia. Galícia formaria part de la primera de les anteriors nacions. Dins cada nació hi podrien haver diverses regions dotades també de poder i competències.

Amb les idees de Rovira i Virgili, derivades de les de Francesc Pi i Margall i de Valentí Almirall, el nostre geògraf podia lligar la ideologia nacional i republicana amb la federalista que sustentaven també els teòrics de l'anarquisme. Igualment per formar part del grup d'Acció Catalana s'explica que col·laborés assíduament al periòdic *La Publicitat*, car n'era el seu òrgan.

Les seves idees nacionals queden exposades i concretades en la ponència sobre "L'internacionalisme i el nacionalisme per l'ensenyament de la història" presentada a Ginebra l'agost de 1922. Vila entén per nacionalitat com un sentiment natural que estableix un lligam:

"[E]ntre l'èsser humà on ha nascut i s'ha fet home, afaïçonat per la convergència entre el seu cos i la seva ànima de tots els elements físics de l'ambient geogràfic i de tots els factors humans que en el passat hi han acumulat, enfortits per l'herència fisiològica familiar, i sublimats per una llengua i per una cultura pròpies." (Vila, 1922, p. 191).

Dins un estat hi poden haver diferents nacionalitats. Tanmateix, una concepció estatal imperialista fomentadora de la dominació que no té en compte els drets de les nacions, s'oposa a la fraternitat humana i compromet l'eficiència de l'internacionalisme. Per aquesta i altres raons Vila és partidari del federalisme perquè:

"La constitució dels Estats, a base d'una nacionalitat o d'una federació de nacionalitats, els donaria un contingut natural i moral alhora, i formarien, per tant, un continent equitatiu, just, agermanable fàcilment als altres Estats, i factor, per consegüent, d'un agermanament humà. L'imperialisme i el centralisme dels estats són els enemics irconciliables d'un veritable internacionalisme." (Vila, 1922, p. 191).

Les nacionalitats desateses i dominades per l'Estat són causa de lluites civils i de guerres entre estats. Així, per a Vila, caldria el següent:

"[D]esvetllar les (nacionalitats) adormides, ajudar a la consciència de si mateixes en llur alliberació i predicar arreu el dret que tenen els pobles naturals a governar-se a si mateixos. [...] És aquest un deure moral, si es vol treballar per l'amor entre els homes; puix no hi haurà pau possible per damunt de les fronteres, mentre aquestes siguin cledes que empresonin contra el seu voler dels pobles [...]. Nacionalisme i internacionalitat ha d'ésser, doncs, el lema de tots els homes de bona voluntat que vulguin treballar per la fraternitat humana." (Vila, 1922, p. 191).

Els pobles s'han de conèixer ells mateixos, i d'aquí vindria la necessitat d'una Geografia i d'una Història pròpies:

“Un poble s'ha d'esforçar a ésser ell mateix, despullant-se de tota llei de vestidures i superposicions que li hagin estat imposades. Ha de fer-ho per a retrobar la pròpia personalitat i ha de fer-ho, també, per aportar la seva col·laboració particular a l'obra universal.” (Vila, 1922, p. 191).

Tot aquest ideari de Pau Vila es concreta en les seves actituds i comportaments. En efecte, el pedagog i geògraf va ser sempre una persona molt més d'actes i fets que no pas un pensador teòric que reflexionava assegut a la butaca o balancí de casa seva.

A les eleccions legislatives del 29 d'abril del 1923 Rovira i Virgili es presentà per diputat, mentre Vila era a Grenoble seguint els ensenyaments que sobre Geografia regional rebia de Raoul Blanchard i els seus deixebles (Oliveras, 2021, p. 65-79). La victòria de Rovira i Virgili semblava indiscutible, però al districte setè de Barcelona elements de la Lliga i lerrouxistes van pactar un augment d'uns dos mil vots falsos que van ser reconeguts com a bons per la Junta del Cens, de manera que l'acta de diputat l'obtingué un republicà lerrouxista. L'endemà de les eleccions, la seva filla Maria li escriu manifestant l'alegria que sent perquè Rovira i Virgili ha sortit diputat, però pocs dies després un professor de l'Escola Industrial li explica en carta que “legítimament va sortir triomfant en Rovira i Virgili; ara, que sembla que li han robat l'acta”.³⁸ La convulsió dels amics i familiars seria enorme, perquè el mestre i amic que li fa les substitucions, el Miquel Fornaguera li etziba el següent:

“La Lliga moralment és a l'aigua, és una immoralitat pròpia de vells degenerats, d'organismes mancats d'idealitat. Més que per no haver sortit en Rovira i Virgili, ho sento per l'espectacle tan espanyol que estem donant davant de Madrid [...]. Som un poble de capats o sense cap espurna d'herois? Car l'únic que té raó és en Macià, no hi ha pas altre camí.”³⁹

Es tracta d'una clara decantació cap a postures més radicals que inflüïren en els més joves. El mateix fill Marc-Aureli que estava sortint d'una pneumònia li envia una postal amb l'encapçalament de “Morin els traïdors”, cosa que sorprèn al pare, que contesta: “Es veu, noi, que vas posant moltes energies”.⁴⁰ No és estrany que el Marc-Aureli, uns anys després fos un dels fundadors de les Joventuts d'Esquerra Republicana de Catalunya.

Segurament la pèrdua de l'acta de diputat de Rovira i Virgili faria redactar a Pau Vila un seguit de consideracions i reflexions en les cartes de resposta que desconeixem. Tanmateix, el tema el deuria preocupar, perquè Alexandre Galí li critica en una carta l'aliança de la Lliga amb els lerrouxistes, però acaba amb

38. Carta de Maria Vila del 30/04/1923 (FPV).

39. Carta de Miquel Fornaguera del 07/05/1923 (FPV).

40. Carta del 07/05/1923, que fa referència a la postal de Marc-Aureli Vila (FPV).

una recomanació: “En fi amic, feu Geografia amb el vostre entusiasme, i així feu més pàtria que amb totes les eleccions i amb tots els Diputats”.⁴¹

Les idees de Pau Vila es reforçarien familiarment amb les de l'oncle Isidre Vendrell de Cardona. Quan aquest morí, el 1930, aparegué a *La Publicitat*, una crònica mortuòria sense signar, que sens dubte era deguda a l'home de la neboda del difunt. L'escrit en diu:

“Fou un d'aquells republicans vuitcentistes, d'una rectitud pimargalliana de principis, als quals s'ha anomenat de vegades, amb sornegueria injusta ‘republicans de tota la vida’. Sí, noblement i francament, l’“Isidre Calot”[,] com li deia tota la Cardona del seu temps, fou sempre republicà federal [...] fins que els homes del republicanisme històric el desil·lusionaren amb llurs actes.

Malgrat del desengany, se sentí més republicà que mai, i a les seves velleses la catalanitat s'agermanà amb el seu ideal polític, per a rejuvenir-lo.”⁴²

Per a Vila, l'oncle havia relligat les dues ideologies —la republicana i la catalanista—, tot rebutjant el republicanisme lerrouxista (l'anomenat “històric”). A més, era un home que es distingia per “[l]’amor als humils, als perseguits, als infants; la seva bondat de caràcter, la seva mà piadosament caritativa li havien guanyat la voluntat de xics i grans, dels homes de totes les idees”.⁴³ Unes característiques que no estarien gens allunyades de les del propi nebot polític.

La recomanació de l'Alexandre Galí de dedicar-se plenament a la Geografia va ser ben seguida, alhora que continuà ajudant i col·laborant amb els seus consocis d'Acció Catalana —posteriorment, d'Esquerra Republicana, amb qui Acció (amb els seus noms successius) es col·ligava en les conteses electorals dels anys 1930. Aquest partit mantingué, no obstant, diferències amb Esquerra: eren menys radicals i adoptaven sempre una actitud reflexiva davant els esdeveniments, cosa que comportaria que se'ls distingís com “el partit dels intel·lectuals”. Un atribut que Pau Vila s'havia guanyat amb escriure. Des del moment de la proclamació de la República, Vila es posà al servei del partit de Macià i, com en la sortida cap a l'exili, el seu paper en ajudar els companys escriptors i polítics per passar la frontera va ser proverbial. Això sense comptar el rol cabdal en la divisió territorial, presidint el Centre Excursionista de Catalunya, en els seus articles de premsa —divulgatius i formatius alhora—, etc. (Lluch i Nel·lo, 1983; Oliveras, 2021, p. 121-144).

Referent a la visió de Pau Vila sobre els sindicats i altres qüestions de contingut social, cal remetre's justament als articles de premsa, publicats bàsicament a *La Publicitat*, el diari d'Acció Catalana. Sobre els sindicats Vila es manifestà clarament partidari d'una orientació reformista i no pas d'avantposar la revolució a les millores socials. Quan en iniciar-se la república es proclamaren diferents vagues i manifestacions, ell creia que:

41. Carta d'Alexandre Galí del 24/05/1923 (FPV).

42. *La Publicitat*, 27/04/1930.

43. *La Publicitat*, 27/04/1930.

“[N]i una sola d’aquestes vagues múltiples ha estat estudiada ni preparada tenint en compte la realitat econòmica de la indústria o dels serveis que afectaven [...]. [N]o s’han preocupat més que d’augmentos crescuts de sous, sense pensar en la crisi econòmica mundial, ni en les possibilitats catalanes i espanyoles, ni en les repercussions que llurs augmentos podien tenir en el cost de la vida de tots els ciutadans.”⁴⁴

Pensava que una onada de vagues podia arribar a destorbar “la tasca constructiva de l’alliberament de Catalunya”, perquè els seus promotors, podien ser revolucionaris que lluitaven per un ideal i gent digna, però també podien estar moguts “per algun titellaire maquiavèlic [recordem només que el 1919 un seguit de vagues tumultuoses entrebancaren els treballs per l’aconseguitment de l’autonomia] o bé teoritzants d’un trasbalsament social portador d’una dictadura proletària”. El sindicalisme, si volia romandre, “ha de deixar els seus espasmes revolucionaris i desentendre’s dels ensomnis catastròfics d’alguns, per a enlairar el nivell de vida del treballador amb una acció societària de defensa i enaltiment, que capacitin aquesta per intervenir en qualsevol activitat”.⁴⁵

El sindicalisme revolucionari i eixelebrat Pau Vila l’atribuïa al pes de la immigració procedent del sud peninsular que rebia Barcelona i la seva àrea d’influència. Aquests nouvinguts tenien una altra cultura social, d’un “to inferior a la massa humana autònoma la qual inunda”. Aquesta cultura de la immigració estaria marcada per la ruralitat i per unes dures condicions de vida en què “les secades i la manca de feina despauveritzen aquests emigrants fins al punt que ací s’acomoden en condicions de vida lamentables”. Així, l’anarquisme al qual s’adherien era ben diferent de l’anarquisme català originari format per gent preparada tècnicament per exercir un ofici i que estaven acompanyats “per una selecció d’obriers intel·ligents agermanats amb alguns intel·lectuals”.⁴⁶

Pel que fa a les idees religioses o creences que una persona pot tenir, Vila declarava que:

“Jo he estat sempre un home que titubeja. Vull creure, però no puc. Ara el problema religiós el sento en mi, de manera que no puc dir que soc un agnòstic. Hi ha un principi de vida que els físics tracten de reviuere i agafar. Què és? Com és? Jo crec que no ho sabrem mai.” (Rovira, 1989, p. 65).

En una altra de les preguntes que li feren, i en referència al més enllà després de la mort, se li demanà: “Creieu que hi ha alguna cosa?”. I Vila contesta: “No crec, ni decrec. Quan arribi el cas... a vegades m’esforço per creure i no puc. Jo encara reso”. I, en demanar-li què resava, va contestar que parenostres (Rovira, 1989, p. 164).

Si es recula als anys que aquí analitzem, Pau Vila no és practicant religiós, però ell havia estat batejat i, encara que anà a una escola laica i el seu pare era

44. “La qüestió social i el moment d’ara”, *La Publicitat*, 11/07/1931, reproduït a Vila (1979, p. 7-10).

45. “Sindicalisme i revolució”, *La Publicitat*, 16/08/1931, reproduït a Vila (1979, p. 10-13).

46. “Neoargarisme” i “Els efectes del neoargarisme”, *La Publicitat*, 28/01/1932 i 09/02/1932, reproduïts a Vila (1979, p. 13-19).

considerat ateu pel fill, la mare sí que tenia creences, a l'igual que l'Emília. El fill i la filla van ser batejats i es casaren per l'església. En la correspondència Vila esmenta Déu, encara que en frases d'ús força comú, però un ateu no hi hagués fet referència. Tenia amics sacerdots, com el geòleg Josep Ramon Bataller, que era del Centre Excursionista i va esdevenir el 1948 president de la Societat Catalana de Geografia (Bertran, 2021, p. 57-64). I Marc-Aureli va ajudar a fugir de Barcelona per via marítima a alguns religiosos que podien ser perseguits i assassinats. Un d'aquests, que era de la congregació marista i dirigia l'editorial Lluís Vives, va ser ajudat a salvar-se pel mateix Pau, la seva dona i el fill.⁴⁷

Pau Vila, en aquesta època biografiada i segurament al llarg de bona part de la seva vida, va ser un admirador de Jesús de Natzaret, com alguns dels primers anarquistes catalans. Així en la seva ponència al Congrés d'Educació Moral de Ginebra de l'any 1922, Vila recolzava la idea de fraternitat en la narració evangèlica, per agermanar a la humanitat i propugnar la pau:

“Si la idea civil de fraternització humana és relativament moderna, la idea religiosa del mateix concepte és quasi doblement mil·lenària. Jesucrist la predicà sota el cel lluminós de Galilea, fent saber que tots els homes són fills de Déu; els apòstols la sembraren pel món conegut i el Cristianisme ha dut la bona nova a totes les terres i a totes les races.” (Vila, 1922, p. 191-192).

Per això en el programa que va elaborar per ensenyar la Història “en una nacionalitat dominada” hi posava com a colofó el tema “El Cristianisme i la seva acció internacional”.

6. El patriota

Jules Blache, el braç dret de Blanchard a l'Institut de Geografia Alpina de Grenoble, va escriure a la “*Chronique*” del referit institut, la ressenya del viatge que amb els alumnes van fer a Catalunya l'any 1933, i en ella qualifica a Pau Vila de “*patriote catalan*” a qui dona tot el reconeixement del grup per haver-los acompanyat i explicat les característiques del país. Reconeixement i admiració “*pour l'oeuvre des patriotes à l'avant-garde desquels il s'est trouvé, et combien nous étions émus de voir ses compatriotes se tourner de notre côté avec cette unanimité et cette confiance amicale*” ([Blache], 1933, p. 468, 470).

Una persona patriota és aquella que estima la seva pàtria, sigui la de naixement o d'adopció, per la qual té un gran interès, tant pel seu passat, com pel present i pel possible futur. El patriota es preocupa pel que s'esdevé al país,

---

47. Un dels sacerdots que Marc-Aureli Vila va ajudar a sortir del país va ser Mossèn Batlle, el fundador de l'escoltisme catòlic. L'Aureli explicava humorísticament que l'havia salvat, però que Batlle anteriorment li havia fet una mala passada, ja que l'havia casat per l'església amb la Josefina i això era per a tota la vida. Aquesta tasca d'ajudar a marxar del país a persones catòliques la va fer sota les ordres de Ventura Gassol, conseller de la Generalitat. El germà Nicóstrato, religiós marista salvat pels Vila, va pagar en agraïment el viatge en vaixell de Barcelona a Colòmbia de la dona del Marc-Aureli i dels dos fills que aleshores tenien (Rovira, 1989, p. 150; Vila, 1989, p. 109-116).

amb intensitat i gairebé amb devoció. I el patriotisme acostuma a anar lligat a la defensa de la pàtria com a nació, amb la qual s'identifiquen. Vila responia a tot plegat, com queda plenament demostrat en els seus escrits, correspondència, cursos, discursos i en la lectura de la premsa catalana quan estava fora del país. Així, com ja s'ha dit, rebia *La Veu de Catalunya* durant la seva primera estada a Bogotà i *La Publicitat* els mesos que va ser a Grenoble.

L'excursionisme va permetre a Pau Vila recórrer el país, conèixer la seva gent, els seus paisatges i els problemes que tenien. Això, combinat amb la seva tasca d'educador i pedagog, el portà a interessar-se de ple per la Geografia com a disciplina alhora científica i humanista i, amb aquesta, comprendre el país i sentir-se plenament patriota. També, com ja s'ha comentat, l'afinitat i els contactes amb les idees i les persones d'Acció Catalana el conduïren en aquesta direcció.

Un dels primers actes coneguts en els quals ell fa una defensa aferrissada de Catalunya com a nació, va ser amb motiu del *III Congrès International d'Éducation Morale* a Ginebra. El febrer de 1922 demana al pedagog i sociòleg Adolphe Ferrière, un dels impulsors del moviment de l'anomenada "Escola Nova" i organitzador de l'esdeveniment, de participar a la trobada en representació de Catalunya. El congrés només acceptava un orador per país entenenent com a tal l'estat. Pau Vila hagué de defensar la participació d'un ponent català remarcant per carta les diferències amb la resta d'Espanya:

*"Cette différenciation avec la reste de l'Espagne est tout à fait indispensable et plus encore ayant à traiter le thème de l'enseignement de l'Histoire. On ne doit pas oublier que, pour l'indifférence de tous, la Catalogne reste, finie la question d'Irlande, la seule nationalité irrédente de l'Europe actuelle."*⁴⁸

La referència a Irlanda mostra l'interès i el seguiment que els nacionalistes catalans feien de la lluita d'aquesta illa per la independència, que justament aquell mateix any s'aconseguia —plenament, emperò, l'Estat lliure no en seria fins al 1937, d'independent, a excepció de l'Ulster. Pau Vila se'n sortiria amb la seva i al congrés de Ginebra exposà dins aquesta categoria el tema "*L'internationalisme et le nationalisme dans l'enseignement de l'Histoire*". Aquesta ponència va ser llegida i discutida en sessió plenària al Palau de la Societat de Nacions. S'hi palesen les seves idees i influències rebudes sobre aquest tema, tal com s'ha vist a l'apartat anterior. Aquí es fa referència a la part de l'ensenyament de la Història, a través de la qual es tractaria de fomentar el patriotisme nacional entre les noves generacions, perquè:

"[P]er a aquelles nacionalitats encara subjectes al poder d'una altra nació, i, per tant, ofegades i descaracteritzades, l'estudi de les pròpies característiques ha d'ésser la finalitat primera dels estudis històrics, perquè cal infiltrar la reconeixença de la personalitat nacional en la pensa i en el cor de les noves generacions d'una manera imborrable, però també emotiva i conscient. [...]"

48. Carta del 07/09/1922 (FPV).

De manera que és indispensable que a l'Escola, el mestre defaci els conceptes partidistes dels dominadors i que hi oposi la veritat històrica objectiva, favorable, per raó natural, al poble dominat, però subratllant-la subjectivament, perquè apassioni, amb un sentit de justícia i d'alliberació, les noves generacions." (Vila, 1922, p. 192).

Ser patriota implicava afiliar més patriotes que entenguessin les característiques de la gent del país i la seva estructura territorial, així com les diferències amb els forans. La seva finalitat última no era altra que aconseguir una Catalunya lliure, si no plenament, almenys dins d'una federació ibèrica.

Així doncs, la Geografia implicava el coneixement directe de les realitats dels pobles i contrades del país. Pau Vila, curiós per naturalesa, s'interessava pels teulats del país, les masies, la imatgeria popular, les indústries antigues i un llarg etcètera. En la seva formació i trajectòria geogràfica, el pas pel Centre Excursionista de Catalunya va ser fonamental: li permeté fer amistats intel·lectualment molt enriquidores, conèixer el territori català i posteriorment comprendre la seva articulació gràcies a la nova Geografia apresada a Grenoble i les lectures de Brunhes i altres partidaris de l'escola vidaliana.

Respecte al Centre Excursionista, és interessant el discurs que hi pronuncià, per Sant Jordi de 1932, amb motiu de la concessió de la medalla d'or del Centre a Jaume Massó i Torrents, soci fundador i ex-president de l'entitat, insigne historiador de la literatura catalana i estret col·laborador de Pompeu Fabra. Tot i fer referència a l'homenatjat, dona pistes del que Pau Vila considerava que era un patriota, de manera que apunta unes característiques que també poden ser traslladades al geògraf. Considera Vila, segons l'anònim cronista que reproduïx el seu discurs, que Massó ha tingut una vida "posada íntegrament al servei de la Pàtria" amb un "sentiment pairal i una frisança d'estudiar i conèixer la terra catalana" ([s. n.], 1932, p. 136-137). Així, sentí l'excursionisme "no per un afany egoïsta, de fruïció personal, sinó per escampar arreu les pròpies observacions, el coneixement personal de la terra" ([s. n.], 1932, p. 137). En efecte, "abrandat per un patriotisme conscient, recorria Catalunya per fressar els camins, descobrir els tresors del passat, aplegar minerals i fòssils [...]. L'excursionisme era, per als nostres antecessors, un esport i un estudi, [...] una mena de sacerdocí" ([s. n.], 1932, p. 139). En definitiva, avantposa el seu patriotisme a les mateixes Geografia i Pedagogia:

"L'esperit de ciutadania l'hem posat sempre per sobre de la nostra devoció geogràfica [...]. Però ara que tot el poble català, que la gent de totes les terres d'Ibèria s'han posat en marxa per a una acció pregonament renovadora, per revalorar els factors socials i nacionals i situar-los en un pla de major justesa; ara que el nostre problema secular va a ser resolt, més que en cap altre moment posposem la geografia a la ciutadania."⁴⁹

Molts anys més tard, Vila exposava a Bru Rovira i a Montserrat Roig que per a ell la catalanitat, volia dir "adonar-me del que ha estat Catalunya, del que és i del que volem que sigui. I tot això sense tenir una idea de partit, sinó

49. "L'ensenyament i l'Estatut", *La Publicitat*, 03/07/1931, reproduït a Vila (1979, p. 20-23).

amb el sentiment de pertànyer a una terra, un cel i una humanitat” (Rovira, 1989, p. 94).

7. El negoci amb el “*sabio catalán*” de García Márquez

A la famosa novel·la de Gabriel García Márquez *Cien años de soledad* apareix “*el sabio catalán*”, que regenta una llibreria, amb llibres molt vells, i a més també era escriptor. A la llibreria hi va l’Aureliano Babilonia, que busca en els llibres la forma de desxifrar els pergamins del gitano Melquíades que explicarien la història de la saga dels Buendía. Aquesta llibreria fa referència a la que tenia el berguedà Ramon Vinyes a Barranquilla, a la botiga del qual anaven a fer tertúlia en García Márquez i els seus amics. Vinyes era un gran coneixedor de literatura universal i va difondre l’obra de diferents novel·listes contemporanis al futur premi Nobel. Darrerament, s’ha demostrat que hi ha semblances entre alguns relats de l’extensa obra de Vinyes i l’obra de Gabo, el qual sempre va reconèixer la influència que en ell va tenir el savi berguedà (Ayén, 2021).

Doncs bé, Ramon Vinyes i Pau Vila van ser consocis d’una empresa lligada a la llibreria i que s’havia de dedicar al comerç exterior de llibres entre Catalunya/Espanya i Colòmbia/Amèrica Llatina. A l’FPV hi ha una carta de la “*Cámara Oficial del Libro*” que agrupava persones directament relacionades amb el món de l’edició i la venda de llibres i que es dirigeixen a Vila com a membre de la firma R. Viñas y Cia. de Barranquilla, així com també una altra de l’editorial Sempere de València que s’hi dirigeix com a representant de l’anterior empresa. El 1921 seria nomenat membre d’aquesta cambra⁵⁰ i hi ha alguna carta familiar amb l’encapçalament de la firma comercial esmentada.⁵¹ Quedava clar que realment hi havia una relació força estreta entre Vinyes i el geògraf. Pau Vila mateix va fer referència a unes rectificacions a un escrit que va enviar a la revista que el savi de Macondo editava a Barranquilla (Rovira, 1989, p. 86).

Sobre aquesta relació, Marc-Aureli Vila ha escrit que Vinyes a Barranquilla hi tenia muntat un negoci que era en part llibreria, i en part de venda de joguines i objectes de regal. Segons el fill Vila, els seus pares van creure el següent:

“[E]l millor que podien fer era posar els deu mil ‘pesos’ or que havien estalviat a Bogotà —quantitat certament respectable—, en el negoci d’en Vinyes i en qualitat de socis. Anys a venir, tot el negoci, i amb el negoci l’aportació de capital del pare va desaparèixer en un incendi, i donat que no hi havia res que estigués assegurat, les pèrdues foren totals.” (Vila, 1989, p. 31-32).

Ayén (2021) relata que la primera estada de Vinyes a Colòmbia va ser del 1913 al 1927 i que va ser expulsat de Colòmbia per l’enemistat amb el governador que

50. Notificació de nomenament com a membre de la “*Cámara Oficial del Libro*” del 12/06/1921 (FPV).

51. Carta del 16/06/1923 (FPV).

li va cremar el magatzem de la seva llibreria; aleshores tornà a Barcelona, per retornar a Barranquilla un cop canviat el governador. Pels papers de l'FPV es dona compte, per una carta de l'agost del 1923, de l'incendi de la casa-magatzem de Vinyes, cosa que originaria veritables problemes financers.⁵² A principis del 1924 Vinyes escriu Vila i li parla de la liquidació del negoci perquè “els bancs i tothom s’han portat amb nosaltres com uns porcs” i ell s’ha col·locat al diari *La Nación* per escriure editorials a raó de 200 duros mensuals. No té ganes de fer nous negocis, però amb en Pau Vila estaria disposat a fer-ne de nous. Li diu també que si el matrimoni volgués tornar a Colòmbia, per estar millor que a l’Escola del Treball, ell els faria costat.⁵³ Al març, nova carta de Vinyes sobre la liquidació de la societat i que “estic esperant amb candeletes que la cosa es resolgui” i amb ganes de marxar als Estats Units perquè Barcelona “no em tenta pas”.⁵⁴ La liquidació de la societat s’embolicà als jutjats i tant el savi Vinyes com la seva esposa a l’any següent tingueren problemes de salut.⁵⁵

Sobre aquest episodi el Marc-Aureli escriu que la desgràcia va permetre a Vinyes dedicar-se a escriure i fer classes de literatura. “[P]el que fa al pare, restà lliure de les preocupacions que li proporcionava un negoci no gens rendible, situat a Amèrica, i pogué aferrar-se de ple a la geografia” (Vila, 1989, p. 32).

8. Conseller, orientador, animador...

Pau Vila era empàtic, sabia escoltar i respondre de tal forma que generava confiança. L'autor d'aquest article recorda bé l'excursió commemorativa dels 50 anys de l'edició de l'estudi de la Cerdanya i com els més joves d'aquella època ens sentíem atrets per les seves opinions i quedàvem parats davant d'alguns plantejaments que feia. No era retòric, ni encarcerat, parlava clar i planer, connectava perfectament amb els que no suportàvem l'excessiu “academicisme” d'alguns professors universitaris. És lògic que un personatge d'aquestes característiques tingués força correspondència amb alumnes, ex-alumnes, estudiosos locals i mestres. Al marge de les cartes relacionades amb els temes geogràfics, en molt bona part tractades a Oliveras (2021), la major part de la correspondència són postals o cartes breus que mostren l'estima per Vila i li envien records des de llocs de vacances o ciutats visitades. Aquí només s'ha escollit una mostra significativa d'aquesta correspondència a través de les còpies i esborranys, o de cartes rebudes sense que en la majoria d'elles en sapiguem la resposta, però que estimem que deuria ser orientadora o animadora dels problemes o situacions que li presentaven.

---

52. Carta del 18/08/1923 (FPV).

53. Carta de Ramon Vinyes del 12/01/1924 (FPV).

54. Carta de Ramon Vinyes del 04/03/1924 (FPV).

55. Carta de Ramon Vinyes del 25/04/1925 (FPV).

Entre les notes i cartes breus d'amics, en destaco una de l'historiador de la literatura i iniciador de la biblioteconomia a Catalunya Jordi Rubió i Balaguer, que remarca tres característiques de Pau Vila. La carta és de finals de desembre de 1923 i respon a la tramesa d'una felicitació per les festes de Nadal que aniria acompanyada del llibret *Què els hi duren els reis als nostres fills*, reedició del redactat l'any 1912, però que ara contenia una relació de llibres per a infants i minyons. El text diu: "Amic Pau Vila: amb il·lusió he llegit el vostre present de Nadal. Hi he trobat tot allò que fa tan atractives les coses on poseu la mà: honradesa, amor i simpatia". En la mateixa lletra li exposa l'interès que tindria una bibliografia de llibres per a infants.⁵⁶

Els primers anys de l'arribada a Barcelona després de l'estada a Bogotà, hi ha cartes de colombians i colombianes que li expliquen el que passa al Gimnasio Moderno, que era l'escola que ell va dirigir, o li consulten temes relacionats amb la Pedagogia. Com a mostra del to, tarannà, i seriositat i estima per aquesta disciplina es reproduïen fragments de la còpia d'una carta adreçada el juny del 1922, des de Barcelona, a Tulio Gaviria, que era un dels professors del Gimnasio:

"Por lo reducido de su explicación no veo claro su plan y no puedo juzgarlo, pero veo, y esto vale más que todo, un entusiasmo en su trabajo y en sus proyectos. Su labor autonómica es la supervivencia de nuestro ideal gimnasiano a través de las vicisitudes y del tiempo. [...]

Me pide Ud. mi opinión franca sobre su situación actual, sobre su problema personal ante la falta de perspectiva económica del Gimnasio Moderno. Mi querido amigo, si Ud. siente hondamente el problema de la educación, si Ud. está dispuesto a trabajar por la regeneración de la escuela de su Patria, prescinda Ud. de cuestiones económicas y láncese con toda su alma a la realización de sus ideales culturales y patrióticos. Ríase de los sacrificios, pero propóngase llegar y llegará. Este es el consejo cordial del Maestro Epifanio que ya sabe Ud., porque conoce mi historia, que así lo ha hecho.

Ahora si lo que Ud. desea en primer término, es ganar dinero, cumpla sus compromisos con el Gimnasio y métase luego a comerciante que como buen antioqueño no le faltará a Ud. ni éxitos ni dinero."⁵⁷

Un altre tipus de carta era la d'ex-alumnes. En destaca les del soldat Joan Fontdevila, que feia el servei militar al Marroc espanyol —a Xeruta vora Tetuan—, una zona on hi havia enfrontaments amb guerrillers de les tribus de les muntanyes. A l'abril del 1922 l'ex-alumne li escriu: "és cert que l'absència és causa de l'oblit, però de totes passades jo no puc ni dec d'oblidar al que m'ha donat les primeres ensenyances i menys, pels estudis i bons consells que d'ell he rebut".⁵⁸ No es coneixen les respostes de Pau Vila —algunes, ni el mateix Fontdevila— perquè, en estar escrites en català, aquestes no eren lliurades al destinatari, tal com exposa el soldat en una altra carta en escriure-li que "és gairebé segur

56. Carta de Jordi Rubió i Balaguer del 26/12/1923 (FPV).

57. Carta del 13/06/1922 (FPV)

58. Carta de Joan Fontdevila de l'01/04/1922 (FPV).

que hi ha persones que volen junyir-nos a la seva xusma voluntat... Així que li prego que en lo successiu es digni dirigir-me les lletres en castellà a fi d'evitar aquest contratemps".⁵⁹

A l'estiu de l'any següent, el mateix soldat escriu a l'antic mestre des de la posició de Dar-Rai, també prop de Tetuan, i li afirma que "les coses de l'Àfrica són per passar-les, no per contar-les" i que porta una "vida iniqua, ridícula, paralitzada i mancada de dolçors, que n'estic més que tip". Es mostra pessimista i espera el "retorn a la dolça llar, on ens hi esperen totes les nostres afeccions". Davant la situació de la "mili" forçada i del que passa a Barcelona (anys del pistolisme i vagues), conclou el següent: "No és d'estranyar que els catalans de cor i sang vulguin governar-se a si mateixos. Jo ho aplaudeixo".⁶⁰ Idea que remarcarà en una altra carta de l'agost del 1923 en escriure que "els catalans fem més falta a Catalunya que al Marroc i que a Espanya" i que l'Àfrica és un focus de separatisme, en què els catalans "aprenem a odiar".⁶¹ L'any següent, encara en una altra lletra, explica que, per negar-se a banyar-se al mar amb la companyia —tenia reuma—, va ser castigat a una estada a la presó.⁶² Al llarg de tres anys de servei en terres africanes, no és estrany que el rebuig als militars i a l'Espanya que representaven, incrementessin els idearis nacionalistes i separatistes de molts soldats catalans. Si s'han trobat diferents cartes d'aquest ex-alumne, malgrat no conèixer les respostes de Pau Vila, és de suposar que aquest el contestaria donant-li ànims i alguns consells que l'ajudarien a suportar una mica millor la llarga estada obligatòria en terres llunyanes.

Ramon Riera era el secretari del grup excursionista que Pau Vila va ajudar a formar entre el alumnes de les especialitats professionals de l'Escola del Treball. Segurament també formaria part d'algun grup nacionalista radical que s'oposaria a la revolta militar de Miguel Primo de Rivera, del 12-13 de setembre de 1923, i la conseqüència de la qual seria la fugida del país per exiliar-se a París. Ramon i els seus companys escriviren Vila el 24 de setembre. El 22 d'octubre és la carta de resposta, de la qual se n'extreuen fragments:

"La vostra lletra del 4 de setembre, us confesso ingènuament, que em va tocar el cor, perquè jo, malgrat tots els meus esforços sóc un home sentimental [...]. [V]osaltres constituïeu com un allargament, una mena de consolat de l'Escola del Treball a París. [...] Vosaltres parleu de l'enyorança que sentiu per això nostre que heu deixat, i jo, que també he viscut anys de l'exili lluny de la Pàtria, us diré el remei per guarir-vos d'aquest malaltiment de l'esperit que pot afeblir a voltes la nostra voluntat: en primer lloc, treballeu amb tota l'ànima, després mireu que us enviïn periòdics de la nostra terra, i per fi refresqueu en la vostra imaginació, de tant en tant, les impressions que teniu de la vostra llar i de la vostra terra i tindreu la sensació de què Catalunya és en vosaltres."⁶³

59. Carta de Joan Fontdevila sense data (FPV).

60. Carta de Joan Fontdevila del 12/07/1923 (FPV).

61. Carta de Joan Fontdevila del 08/08/1923 (FPV).

62. Carta de Joan Fontdevila del 07/05/1924 (FPV).

63. Carta del 22/10/1923 (FPV).

Quan tornà a fer classes de Geografia de Catalunya i de Metodologia de la Geografia a l'Escola Normal de la Generalitat republicana, continuà amb la dèria d'ensenyar els fenòmens de la Geografia física i la humana a base d'explicacions a l'aula i d'excursions per diferents indrets del país, fent que els alumnes aprenguessin a preguntar als habitants dels llocs, cercar documentació i ajudant-los a entendre el paisatge que veien. A les excursions els llegia també fragments narratius i poesies relacionades amb els llocs on anaven. Un alumne d'aquella època va escriure el següent:

“Ultra la base sòlida d'un profund coneixement de la matèria, tenia temperament, esperit i estil de pedagog. Amb ell coneguèrem una pedagogia vivencial, plena de sentit i amb connexió amb la totalitat de la vida.

Un dels trets més característics d'aquest ensenyament fou l'afany constant de contacte directe amb el món de les coses i amb el món de l'esperit.” (Ledós, 1975, p. 40).

I, igualment: “Podíem sempre recórrer a ell en cerca de consell, ajuda o orientació”, arribant fins i tot a l'extrem d'acompanyar directament un alumne en una excursió per resoldre sobre la marxa problemes derivats del treball final d'estudis i del qual ell n'era director. Com a cas representatiu del paper de Pau Vila com a orientador, auxiliador, ajudador... de totes aquelles persones interessades en els estudis de les realitats del país, potser l'exemple més interessant és el de Pierre Vilar. A l'inici del pròleg de *Catalunya dins l'Espanya moderna*, l'historiador llenguadocià (de l'Erau), evoca l'ajut dels primers mestres:

“Albert Demangeon, Max Sorre, Daniel Faucher, i l'acolliment afectuós dels geògrafs de Barcelona: els dos Gonçal de Reparaz, pare i fill, l'un narrador brillant, l'altre company agradable; el cartògraf Ferrer de Franganillo, el geòleg Marcet i, sobretot, Pau Vila, guia admirablement sensible a les realitats humanes.” (Vilar, 1964, p. 9).

De la cita cal remarcar el sobretot i la seva sensibilitat per les realitats humanes. Però, per copsar amb més detall el paper de Vila com a orientador de la primera estada de Vilar a Barcelona i el seu ajut en el descobriment del país, cal anar a la lectura de les cartes del llenguadocià als seus familiars de Montpeller, publicades en el recull de Congost (2016), més enllà del ja aportat a Oliveras (2021). Albert Demangeon, el deixeble de Vidal de La Blache i catedràtic de Geografia Humana a la Sorbona, va escriure a Pau Vila (es coneixien des de l'excursió interuniversitària de la Setmana Santa del 1922 dels professors francesos de Geografia) sobre la vinguda a Barcelona de Pierre Vilar per estudiar la regió industrial de Barcelona. Pau Vila contestà directament Vilar l'1 d'agost de 1927, i en paper de l'Acadèmia Monturiol, de la qual el nostre geògraf era director, després d'haver estat expulsat de l'Escola del Treball i de la de Mestres. Vila escriu:

“Vaig rebre la lletra del Professor Demangeon acompanyant la vostra tarja i com em dieu que coneixeu un xic l'espanyol i el català, en català us escric per posar-nos d'acord. Em plau i em felicito del tema que heu escollit. Encara que no portéssiu la lletra de presentació valuosíssima del Professor Demangeon, el qual estimem i admirem, el tema sol us hauria obert les portes de la nostra simpatia. Jo seré a Barcelona a primers

de setembre i em poso absolutament a la vostra disposició per a orientar-vos i presentar-vos tots els indrets on pugueu trobar dades estadístiques per al vostre treball sobre la Geografia Econòmica de Barcelona. Podria ser, per això, que no trobeu tot el material que sigui necessari per fer un treball complet, perquè l'estadística tot just comença a casa nostra. No obstant, us ajudarem tant com puguem, podrem tenir alguna hora per anar canviant impressions sobre el vostre estudi i no dubto que, deixeble com sou de tal mestre, fareu un treball útil a la geografia i útil a la nostra ciutat Esperant, doncs, la vostra arribada, com un amic em poso a les vostres ordres pel que vulgueu manar des d'ara."⁶⁴

Al llarg de la primera estada de Pierre Vilar a Barcelona (1927), Pau Vila li presentà amics com Jordi Rubió, els Gonçal de Reparaz (pare i fill) o els del Centre Excursionista de Catalunya (com ara Josep Iglésies). També el portà a casa de Carles Pi Sunyer, li deixà llibres, posà a la seva disposició la col·lecció de mapes del Centre Excursionista i l'acompanyà a comprar mapes del país. Anà al despatx de l'Acadèmia Monturiol, on Pau Vila traduïa al castellà *Les Illes Britàniques*, del mestre de Vilar. A la casa dels Vila li presentà la família i quedà admirat dels llibres de geògrafs francesos que posseïa. Entre les accions per ajudar la seva recerca, no es pot oblidar tampoc que li indicà fàbriques per visitar. De Pau Vila, el geògraf llenguadocià afirma que “era molt xerraire” i “l'únic geògraf modern de Barcelona” que feia “una difusió intel·ligent de la Geografia [...]”. Gaudeixo tant de les seves teories com dels meus més venerats patrons” (Congost, 2016, p. 246). Referint-se específicament al grup de Geografia del Centre Excursionista de Catalunya, afegia que “tenen projectes d'excursions i d'estudis molt ben muntats, molt interessants” (Congost, 2016, p. 251).

Vilar va poder presentar la “Memòria” pel diploma d'agregació gràcies a aquesta primera estada d'uns mesos a Barcelona. Va enviar igualment aquest treball a Pau Vila, que es va interessar per la seva publicació. Quan va saber que tornava a Barcelona, li va escriure per donar-li notícies satisfactòries: “Estic encantat amb el seu projecte de venir a Barcelona per estudiar a fons el desenvolupament industrial de Catalunya”.⁶⁵ Li proposà una possible edició per l'editorial Barcino i es preocupà que el director de la Residència d'Estudiants de la Universitat Industrial li reservés una magnífica habitació, a més de proporcionar-li classes de francès per a estudiants. Així, Vilar retornà a Espanya a finals del 1930 gràcies a una beca de la Casa de Velázquez i es quedà a Barcelona fins a la guerra civil per treballar en la tesi doctoral de Geografia econòmica de Catalunya dirigida per l'Albert Demangeon.

En aquesta segona i llarga etapa, la relació entre Vila i Vilar augmentà, tal com mostren Vila (1989, p. 197), Congost (2006, p. 282-349) i Bertran (2021, p. 333). D'entrada, el primer li proporcionà al segon la referència d'un fons verge de documentació sobre temes econòmics que anava del segle XVIII a la creació

64. Carta de l'01/08/1927 (FPV).

65. Carta del 06/11/1930 de Pierre Vilar a Pau Vila, reproduïda a Congost (2016, p. 282).

de la Cambra de Comerç. Alhora, Vilar va fer excursions amb els geògrafs del Centre Excursionista de Catalunya i assistí a actes que celebraven. Col·laborà també amb Pau Vila en el viatge d'estudiants i professors de Grenoble i Tolosa a Catalunya, per esmentar una altra activitat destacada. Fins i tot el 1936 Vilar va donar una conferència a la Societat Catalana de Geografia, creada l'any anterior, sobre la indústria tèxtil del Llobregat. La relació amb Pau Vila s'estengué al seu fill Marc-Aureli, dos anys més jove que Vilar. Al final de la guerra civil, Marc-Aureli va passar pels camps de concentració de Voló i Sant Cebrià. Quan en pogué sortir, anà a Tolosa a casa dels Faucher, on vivia el seu pare; i abans de marxar cap a Colòmbia per Le Havre, estigué una temporada al pis de París que li oferí Pierre Vilar.

Sigui dit de passada, encara no s'ha explicat per què Vilar es passà de la Geografia a la Història. Una raó de pes podria ser la manca de continuïtat de la tesi que li dirigia Albert Demangeon, ja que el setembre del 1939 Vilar va ser mobilitzat com a oficial de l'exèrcit francès i el maig del 1940 fou fet presoner pels nazis, de manera que no quedà lliure fins al maig del 1945. D'altra banda, Demangeon morí el juliol de 1940, després de patir una llarga malaltia, amb la qual cosa Vilar es quedava sense el seu director i protector. A més, la futura esposa de Vilar, que era medievalista, l'apropà a tot un seguit d'historiadors i l'ajudà molt en la realització del treball del doctorat, ja que ella havia gaudit d'una beca de treball del govern francès a l'Arxiu de la Corona d'Aragó. Sense ella "no hauria escrit aquest llibre" (Vilar, 1964, p. 9), consta en el pròleg de *Catalunya dins l'Espanya moderna*. En el temps que va ser presoner va conèixer a fons l'escola dels "Annales" i va tenir relació amb Lucien Febvre i Marc Bloch, que intervingueren "en la meua conversió definitiva a la història" (Vilar, 1964, p. 10), segons també declara en aquest mateix pròleg. La tesi no va poder ser elaborada fins després de la guerra mundial, quan ell feia classes a l'Institut Francès de Barcelona, i no es va presentar fins al 1962 sota la direcció d'Ernest Labrousse. Possiblement sense la guerra i la mort de Demangeon, Vilar hagués esdevingut catedràtic de Geografia econòmica, però potser no tindríem la tesi que explica els fonaments històrics de l'estructura econòmica catalana.

9. Recapitulació final

En aquest article s'ha intentat aproximar-se a la figura de Pau Vila, no des del punt de vista de la Pedagogia o bé de la Geografia, sinó de la seva personalitat i de la vida privada. No es tractava de tornar a repetir la metodologia emprada en escriure *La Cerdanya*, que va aprendre llegint llibres de l'escola de Vidal de La Blache i fent una estada a l'Institut de Geografia Alpina de Grenoble. Tampoc d'exposar el seu paper en la comarcalització de Catalunya i els treballs de la Ponència de la divisió territorial, ni sistematitzar les seves aportacions al coneixement de la Geografia de Catalunya o les comunicacions als congressos

internacionals de la disciplina. Interessava, en canvi, indagar en l'interior de la persona i exposar temes familiars, econòmics o ideològics, entre d'altres. En altres mots, es pretenia proposar un retrat seu per mitjà d'escrits i cartes personals, de tal manera que és pogués percebre molt més el pare de família i el ciutadà compromès amb el país i la república, i no tant endinsar-se novament en la seva dimensió laboral. Es tractava, en fi, de mostrar uns retalls biogrífics centrats entre 1918 i 1939, però amb uns trets personals del caràcter que sens dubte continuarien fins a la seva mort. La biografia de Pau Vila, per tant, no pot ser un compartiment estanc on només hi hagi la Geografia.

En aquest sentit, el text compleix amb els propòsits exposats en el primer apartat i aporta dades originals i inèdites sobre la biografia de Pau Vila, molt especialment en relació amb la seva vida familiar i les idees polítiques i religioses que sostenia. S'ha intentat en tot moment seguir el que prescriuen alguns dels teòrics sobre els temes biogrífics, revisats a l'apartat introductori, i alhora situar la vida personal en el context històric que li tocà viure. L'article complementa així Oliveras (2021) i demostra la importància que té per entendre la biografia d'una personalitat la relació entre la vida privada i la vida pública. En efecte, seguint Dosse (2007), la vida i l'obra no estan separades per murs, per fronteres infranquejables.

Bru Rovira, entrevistador i escriptor de la biografia oral de Pau Vila, entrevistat per Joan Tort i Pere Tobaruela, assenyalava:

“[L]a seva personalitat em va colpir: vaig descobrir un home autodidacte que, gràcies a la seva curiositat i al seu interès pel coneixement en general, es va anar fent a sí mateix al llarg del temps. Era una persona vitalista que sempre estava engrescada en coses ben diverses; i és que Pau Vila tenia una capacitat de treball que li permetia portar a terme gairebé tots els projectes que es proposava. [...]”

Jo ara puc dir, senzillament, que a través de la seva experiència vaig poder conèixer la història de tot un país, i d'una determinada manera d'entendre aquest país. Gent autodidacta, menestral, humil, molt preocupada per la cultura, anarquitzant, cosmopolita, amb la ment ben oberta a les novetats. I vital, sobretot vital. Perquè això era el que encomanava Pau Vila: vida.” (Tort i Tobaruela, 1999, p. 177).

L'autor d'aquest article va intentar parlar amb la Montserrat Albet Vila, neta del geògraf, però estava malalta i no el va poder atendre. Parlar amb la seva germana, la Mariona, vídua del metge Antoni Trujols, que era el facultatiu que atenia l'avi, es va fer molt difícil perquè es negà a ser entrevistada (any 2007), només em parlava per telèfon de la seva mare, especificant que no en tenia cap culpa, sense saber de què em parlava. Finalment vaig aconseguir que em digués que Pau Vila era com un infant, cosa que em repetí. De fet, i pensant-hi bé, és ben segur que determinades característiques dels infants les va conservar tota la seva llarga vida. Característiques com la facilitat per aprendre novetats, una gran curiositat per veure moltes coses i voler-les entendre, la il·lusió en tot el que feia, una certa ingenuïtat, i també una sana innocència que li permetia ser molt fidel a unes idees i lliurar-se plenament a l'ensenyament de la Geografia.

Sabia valdre's per ell mateix en tot, però no hi ha dubte que l'Emília Comaposada va ser la companya indispensable que organitzava la casa, s'ocupava de fills i nets i, a més, el recolzava en moments difícils en què el seu home va haver de prendre decisions transcendents. En definitiva, l'objectiu d'oferir uns aspectes biogràfics de Pau Vila, desconeguts o ignorats s'ha acomplert i ha permès copsar que, més enllà del geògraf i la Geografia, hi havia una persona, una família i una nació.

Referències

- ALBET, Montserrat (1975). "Pau Vila, una vida plena", dins: *Miscel·lània Pau Vila. Biografia. Bibliografia. Treballs d'homenatge*. Granollers: Montblanc-Martin, p. 7-13.
- (2006). "La guerra quin disbarat...?", dins: *Vivències. La Barcelona que vaig viure 1931-1945*. <https://ajuntament.barcelona.cat/biblioteques/calcanal/viv%C3%A8ncies> (consultat 2008).
- ALLEMAND, Sylvain [dir.] (2007). *Comment je suis devenu géographe*. París: Le Cavalier Bleu.
- AYÉN, Xavi (2021). "Torna Ramon Vinyes". *La Vanguardia*, 31/10/2021, p. 46-47.
- BECK, Hanno (1971). *Alexander von Humboldt (1769-1859)*. Mèxic: Fondo de Cultura Económica.
- (1979). *Carl Ritter. Genius der Geographie: zu seinem Leben v. Werk*. Berlín: Reimer.
- BERTRAN, Enric [coord.] (2021). *Lesguard de la Societat Catalana de Geografia (1935-2020)*. Barcelona: Societat Catalana de Geografia/Institut d'Estudis Catalans.
- [BLACHE, Jules] (1933). "Chronique de l'Institut de Géographie Alpine : premier semestre 1932-1933". *Revue de géographie alpine*, vol. 21, núm. 2, p. 467-470.
- BLANCHARD, Raoul (1961). *Ma jeunesse sous l'aile de Péguy*. París: Fayard.
- (1963). *Je découvre l'université. Douai, Lille, Grenoble*. París: Fayard.
- BOBBIO, Norberto (1997). *De senectute*. Madrid: Taurus.
- BOURDIEU, Pierre (1986). "L'illusion géographique". *Actes de la recherche en sciences sociales*, núm. 62-63, p. 69-72.
- BOTTING, Douglas (1981). *Humboldt y el Cosmos*. Barcelona: Serbal.
- BROWN, Tim (2002). "Extensive Methods: Using Secondary Data", dins: Pamela SHURMERS-SMITH [ed.]. *Doing Cultural Geography*. Londres: Sage, p. 101-110. DOI: <https://doi.org/10.4135/9781446219706>
- BUTTNER, Anne [ed.] (1983). *The Practice of Geography*. Londres: Longman.
- BUTTNER, Anne; Torsten HÄGERSTRAND [ed.] (1980). *Invitation to Dialogue. A Progress Report*. Lund: Lund University Central Library.
- CABALLÉ, Anna (2012). "Cómo se escribe una biografía". *Rúbrica Contemporánea*, vol. 1, núm. 1, p. 39-45. DOI: <https://doi.org/10.5565/rev/rubrica.28>
- CAPEL, Horació (2019). *Azars y decisiones. Recuerdos personales*. Aranjuez: Doce Calles.
- CARMANU, Xavier (2022). *Miquel Santaló Parvorell, republicà total*. Cassà de la Selva: Gavarres/ Fundació Valvi.
- CONGOST, Rosa (2016). *Les lliçons d'història. El jove Pierre Vilar (1924-1939)*. Barcelona: L'Avenç.
- DICKINSON, Robert E. (1969). *The Makers of Modern Geography*. Nova York: Praeger.
- DOSSE, François (2007). *La apuesta biográfica*. València: Universitat de València.
- EPINGA, Jane (2009). *They Made their Mark: An Illustrated History of the Society of Woman Geographers*. Essex: Globe Pequot Press.
- FONTANA, Josep (2019). "Amb motiu de la presentació del llibre de Rosa Congost, *Les lliçons d'història: el jove Pierre Vilar, 1924-1939*". *Recerques*, núm. 74-75, p. 217-220.

- GALERA, Montserrat (1975). “Bibliografia de Pau Vila”, dins: *Miscel·lània Pau Vila. Biografia. Bibliografia. Treballs d'homenatge*. Granollers: Montblanc-Martín, p. 65-85.
- GARCIA FARRERO, Jordi (2021). *Pere Blasi. Mestre, geògraf i diputat republicà*. Barcelona: Fundació Josep Irla.
- GARCIA RAMON, Maria Dolors; Joan NOGUÉ (1991). “Pau Vila i Dinarès (1881-1980)”. *Geographers: Biobibliographical Studies*, núm. 13, p. 133-140.
- GARCIA RAMON, Maria Dolors; Joan NOGUÉ; Abel ALBET (1992). *La pràctica de la Geografia en Espanya*. Vilassar de Mar: Oikos-Tau.
- GARCIA, Manel (2023). “L'indiscret encant de la biografia”. *El País. Quadern*, 26/02/2023, p. 5.
- GILBERT, Edmund W. (1972). *British Pioneers in Geography*. Newton Abbot: David&Charles.
- GOULD, Peter; Forrest R. PITTS (2002). *Geographical Voices. Fourteen Autobiographical Essays: Syracuse*. Syracuse: Syracuse University Press.
- HAUSER, Arnold (1976). *Historia social de la literatura y el arte*. Madrid: Guadarrama. 3 vol.
- HIERNAUX-NICOLAS, Daniel (1999). *La geografía como metáfora de la libertad. Textos de Eliseo Reclus*. Madrid: Plaza y Valdes.
- IGLÉSIES, Josep (1981). *Pau Vila*. Barcelona: Rafael Dalmau.
- (1983). *Eduard Fontserè. Relació de fets*. Barcelona: Fundació Salvador Vives Casajuana.
- LEVI, Giovanni (1989). “Les usages de la biographie”. *Annales. Économies, Sociétés, Civilisations*, vol. 44, núm. 6, p. 1325-1336.
- LLEDÓS, Agustí (1975). “Recordant el Mestre: Pau Vila i l'Escola Normal de la Generalitat”, dins: *Miscel·lània Pau Vila. Biografia. Bibliografia. Treballs d'homenatge*. Granollers: Montblanc-Martín, p.p. 39-43.
- LLUCH, Enric; Oriol NEL·LO [ed.] (1983). *La gènesi de la divisió territorial de Catalunya. Edició de documents de l'Arxiu de la Ponència (1931-1936)*. Barcelona: Diputació de Barcelona.
- MARÇAL, Katrine (2016). *¿Quién le hacía la cena a Adam Smith?* Barcelona: Debate.
- MARQUÈS, Salomó (2015). *Miquel Santaló Parvorell. Professor i polític republicà*. Lleida: Pagès.
- MEINHARDT, Maren (2019). *Alexander von Humboldt. El anhelo por lo desconocido*. Madrid: Turner.
- MENDIZÀBAL, Enric; Aimada SOLÉ; Liliانا SOLÉ (2022). *Lluís Solé Sabaris en la Geografia de Catalunya. Una biografia*. Barcelona: Societat Catalana de Geografia.
- MEYER-ABICH, Adolf (1985). *Humboldt*. Barcelona: Salvat.
- MOLAS, Isidre (1982). *Antoni Rovira i Virgili. Nacionalisme i federalisme*. Barcelona: Edicions 62/“La Caixa”.
- NOGUÉ, Joan; Maria Dolors GARCIA RAMON (1991). “Vida i obra de Pau Vila i Dinarès (1881-1980)”. *Treballs de la Societat Catalana de Geografia*, núm. 45, p. 31-44.
- OLIVERAS, Josep (2019). “El encaje de Catalunya en España”, dins: Joaquín FARINÓS; Juan Francisco OJEDA; Juan Manuel TRILLO SANTAMARÍA [ed.]. *Espanya: Geografias para un Estado posmoderno*. Madrid/Barcelona: Asociación Española de Geografía/Geocrítica, p. 45-56.
- (2021). *La nova Geografia: Raoul Blanchard-Pau Vila*. Barcelona: Societat Catalana de Geografia.
- PAÛL, Valerià (2021). “Vers un «estat independent»? Geografies (polítiques) del procés post-2010”, dins: Jesús BURGUEÑO [coord.]. *La nova geografia de la Catalunya post-covid*. Barcelona: Institut d'Estudis Catalans, p. 395-410.
- ROMA, Francesc (2000). *Salvador Llobet i Reverter: la geografia, entre ciència i passió*. Barcelona: Societat Catalana de Geografia.
- ROMILLY, Jacqueline de (1998). *Le trésor des savoirs oubliés*. París: Le Livre de Poche.
- ROVIRA I VIRGILI, Antoni (1976). *Els darrers dies de la Catalunya republicana*. Barcelona: Curial.
- ROVIRA, Bru (1989). *Pau Vila. “He viscut!”*. *Converses amb Bru Rovira*. Barcelona: La Campana.
- [s. n.] (1932). “Diada de Sant Jordi. Festa Patronal i Medalla d'Or”. *Butlletí del Centre Excursionista de Catalunya*, núm. 444, p. 134-148.

- SMITH, Ben A.; James W. VINING (2003). *American Geographers, 1784-1812: A BioBibliographical Guide*. Santa Bàrbara: Praeger.
- SOULEZ, Philippe; Frédéric WORMS (2002). *Bergson. Biographie*. París: Presses universitaires de France.
- TERMES, Josep (1965). *El movimiento obrero en España. La primera internacional (1864-1881)*. Barcelona: Càtedra de Historia General.
- (1972). *Anarquismo y sindicalismo en España. La primera internacional (1864-1881)*. Barcelona: Ariel.
- (1976). *Federalismo, anarcosindicalismo y catalanismo*. Barcelona: Anagrama.
- TORT, Joan (2004). *Pau Vila. L'esperit de la terra*. Barcelona: Publicacions de l'Abadia de Montserrat.
- TORT, Joan; Pere TOBARUELA (1999). *L'home i el territori. Vint converses geogràfiques*. Barcelona: Rafael Dalmau.
- TUAN, Yi-Fu (2004). *¿Quién soy yo?* Barcelona: Melusina.
- VILA, Marc-Aureli (1989). *Temps viscut. 1908-1978*. Barcelona: El Llamp.
- VILA, Pau (1922). “L'internacionalisme i el nacionalisme en l'ensenyament de la història”. *La Revista*, vol. xiv, núm. 52, p. 191-192.
- (1977). “La divisió territorial de Catalunya”, dins: *Selecció d'escrits de Geografia de Pau Vila*. Barcelona: Curial, vol. i.
- (1978a). “Aspectes geogràfics de Catalunya”, dins: *Selecció d'escrits de Geografia de Pau Vila*. Barcelona: Curial, vol. ii.
- (1978b). “La Geografia i els seus homes”, dins: *Selecció d'escrits de Geografia de Pau Vila*. Barcelona: Curial, vol. iii.
- (1979). “Opinions d'un geògraf i actituds d'un ciutadà”, dins: *Selecció d'escrits de Geografia de Pau Vila*. Barcelona: Curial, vol. iv.
- VILAR, Pierre (1964). “Introducció. El medi natural”, dins: *Catalunya dins l'Espanya moderna*. Barcelona: Edicions 62, vol. i.
- WILLIAMS, Michael (2014). *To Pass on a Good Earth. The Life and Work of Carl O. Sauer*. Charlottesville: University of Virginia Press.
- WULF, Andrea (2016). *La invenció de la naturalesa: el nuevo mundo de Alexander von Humboldt*. Madrid: Taurus.